

Els refugiats durant la Guerra Civil a La Pobla de Claramunt

Una aportació a la recuperació de la memòria històrica

"De rebuig, no n'hi va haver ni una mica... Més aviat tothom va animar-se."

Adrián Vázquez Rodríguez
INS Pla de les Moreres
2n BTX A
Tutora: Marta Bartrolí
19 de desembre del 2019

*Als acollits, als acollidors i
a la Marta Bartrolí,*

ÍNDEX

1. Introducció.....	pàg. 4
MARC TEÒRIC	
2. La Guerra Civil Espanyola.....	pàg. 6
3. La Pobla de Claramunt.....	pàg. 11
3.1. El marc geogràfic.....	pàg. 11
3.2. La població.....	pàg. 11
3.3. El marc polític.....	pàg. 13
4. Els refugiats de la Guerra Civil.....	pàg. 15
4.1. Institucions implicades en l'acollida de refugiats.....	pàg. 16
4.2. La solidaritat del poble.....	pàg. 21
TREBALL DE CAMP	
5. Els refugiats a La Pobla de Claramunt.....	pàg. 22
5.1. L'arribada.....	pàg. 22
5.1.1. Mossèn Pere Bosch.....	pàg. 22
5.1.2. El testimoni.....	pàg. 22
5.2. Cens dels refugiats.....	pàg. 23
5.3. Estudi dels refugiats.....	pàg. 50
6. La reacció de l'Ajuntament.....	pàg. 54
6.1. Actes de les sessions de l'Ajuntament de La Pobla de Claramunt (1936 – 1938).....	pàg. 54
6.2. Gestió econòmica.....	pàg. 58
7. Memòries de l'últim supervivent.....	pàg. 60
8. Aplicabilitat del Treball de Recerca.....	pàg. 65
9. Conclusions.....	pàg. 66
10. Bibliografia.....	pàg. 70
11. Annexos.....	pàg. 71
11.1. La memòria del poble.....	pàg. 71
11.1.1. Taula rodona de memòria històrica.....	pàg. 71
11.1.2. Altres Memòries.....	pàg. 79
11.2. Imatges.....	pàg. 82

1. INTRODUCCIÓ

El present treball és una oportunitat per conèixer un episodi molt poc estudiat de la història contemporània del nostre país.

Sovint sentim parlar de la Guerra Civil gràcies als pocs testimonis directes que queden vius d'aquell període obscur del segle passat; no obstant això, és molt difícil creure, per a les joves generacions, que molta gent va haver d'abandonar la llar i buscar ajuda en terra desconeguda, sent etiquetats amb la paraula *refugiats*. Sí. No fa gaire temps, els nostres pares, avis, besavis es trobaven en la mateixa situació que els milers de persones que darrerament apareixen de manera constant als mitjans de comunicació, tractant de començar una nova vida amb pau i tranquil·litat. Jo mateix, quan la meva professora, la Marta, va parlar-me per primera vegada dels refugiats, no vaig poder creure que els més joves no n'haguéssim sentit a parlar. Va ser en aquest moment quan vaig decidir que volia endinsar-me en aquest període, investigant l'acollida d'aquesta gent que, fugint del conflicte nacional, va trobar el més semblant a una llar en molts pobles del territori català.

Així va néixer *Els refugiats durant la Guerra Civil a La Pobla de Claramunt*. Per què a aquest municipi? La resposta és senzilla: per la quantitat d'informació –mai abans classificada ni estudiada– que hi ha l'**Arxiu Municipal** del poble. Ha estat aquí, en aquest arxiu, on he passat, amb el guiatge de la meva tutora (la meva gran companya al llarg d'aquesta recerca), hores i hores remenant caixes plenes de pols que em transportaven vuitanta-tres anys en el passat, i gràcies a elles he pogut elaborar la part pràctica d'aquest treball. Ha calgut **comptabilitzar centenars de documents, classificar-los, comparar-los i eliminar duplicitats**. La **confecció de la base de dades** ha estat el darrer pas en l'objectivació del material, en la creació textual i informatitzada de tot el corpus de què disposàvem.

L'inevitable cercador online i la **lectura de llibres** relacionats amb la Guerra Civil i la situació sociopolítica del país i de la pròpia Pobla de Claramunt han estat altres recursos emprats en la recerca. A més, les **trobades amb testimonis**,

acollidors o refugiats, han servit per comprendre aquell temps, complementar i esdevenir un punt important i especial del meu treball.

Pel que fa als objectius que, des de l'elecció d'aquest tema, han estat la finalitat del meu Treball de Recerca són: **donar a conèixer una part poc coneguda de la història recent del nostre país; descobrir com es va viure el tema dels refugiats en el decurs del conflicte; també, establir un llistat complet de totes les persones que van ser acollides a La Pobla, aportant-ne el màxim d'informació possible** (sexe, lloc de procedència, edat i data d'arribada); **crear una base de dades** a la pàgina web de l'Ajuntament de La Pobla; i, finalment, **aprendre a realitzar recerca no utilitzant només el conegut internet**. Crec **poder contribuir**, d'alguna manera, **a la recuperació de la memòria històrica de l'Anoia**.

Us convido a llegir el present treball que dona testimoni d'un temps difícil, en què independentment de la ideologia política i del conflicte bèl·lic, van comptar les persones i la seva solidaritat.

2. LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

El 17 de juliol de 1936 s'inicià la Guerra Civil Espanyola, un conflicte bèl·lic, social, polític i militar succeït al territori espanyol peninsular i colonial que enfrontà veïns, amics i familiars fins al seu desenllaç, l'1 d'abril de 1939.

La guerra esclatà com a conseqüència d'un cop d'estat efectuat per un grup de militars conservadors i contraris a la democratització política i al reformisme social de la Segona República Espanyola. Ràpidament, es varen crear dos bàndols que esdevindrien els principals al llarg de tota la lluita: el republicà, format pel govern legítim establert fins a l'inici del conflicte, juntament amb sindicats, comunistes, anarquistes i molts obrers i pagesos; i el nacional, que comptava amb el suport de les forces polítiques de dretes, de l'Església Catòlica i dels governs feixistes italians i alemanys.

Així doncs, els tres anys que durà la guerra varen canviar la vida de tot un país. Un període que suposà morts, exilis i fam. Un període que va començar amb la guerra de columnes, la fase inicial de la guerra.

LA GUERRA DE COLUMNES

L'inici de la guerra

El 17 de juliol de 1936, es va iniciar a Melilla l'anomenat *Alzamiento Nacional*, comandat pel coronel Yagüe, que ràpidament es va estendre per l'Espanya colonial —el Marroc— i per la resta del país amb l'arribada de l'exèrcit d'Àfrica, dirigit pel general Francisco Franco. Mentre que a gran part del centre del país, a les ciutats de Saragossa i Sevilla i a diverses zones agrícoles va tenir èxit la revolta militar, l'Espanya republicana va lliurar les armes als sindicats i a altres milícies com la CNT-FAI.¹ A més, Catalunya va frustrar la insurrecció gràcies a la ràpida resposta de la Generalitat i a la mobilització dels partits al carrer.

¹ <http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/guerracivil-cat.htm#Participació%20guerra>

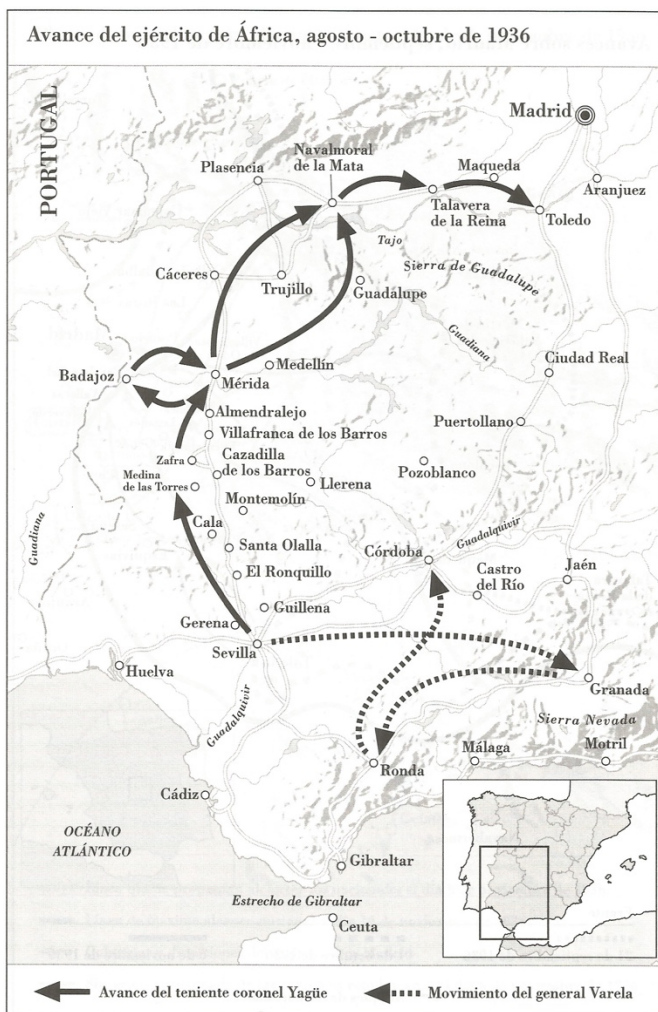

Figura 1: Avanç de l'exèrcit d'Àfrica, agost-octubre del 1936.
Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil española*. Barcelona: Circulo de Lectores.

LES BATALLES DE MADRID

Juliol de 1936 – Març de 1937

L'ocupació de Badajoz, liderada per les tropes de Yagüe, suposà la unificació amb l'exèrcit del nord, comandat pel general Mola. Després del setge de l'Alcàsser de Toledo per part de Franco,² l'objectiu va posar-se sobre Madrid. No obstant això, les tropes franquistes van fracassar en el seu propòsit de mobilitzar la població per ocupar la capital, de la mateixa manera que tampoc van reeixir les dues maniobres d'encerclament: la batalla de Guadalajara i la del Jarama.

A Catalunya, paral·lelament, els milicians es van desplaçar a l'Aragó per recuperar les ciutats de Saragossa i Osca, operació que va fracassar.

² El setge de l'Alcàsser de Toledo fou una batalla simbòlica al començament de la Guerra Civil, en la que els milicians del Front Popular i els colpistes van lluitar pel control de l'edifici, on hi havia l'Acadèmia d'Infanteria.

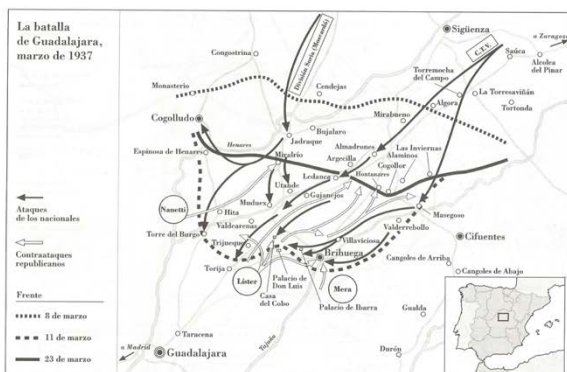

Figura 2: La Batalla de Guadalajara, març del 1937.
Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil española*.
Barcelona: Circulo de Lectores.

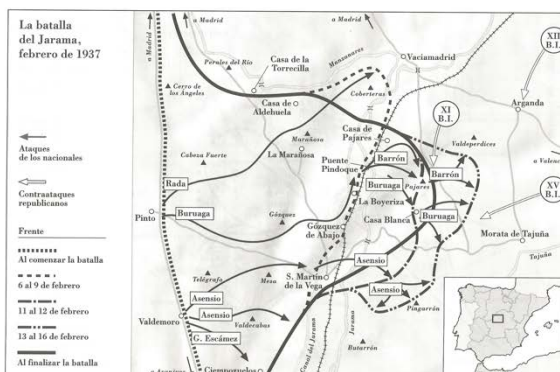

Figura 3: La Batalla del Jarama, febrer del 1937.
Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil española*.
Barcelona: Circulo de Lectores.

LA BATALLA DEL NORD

Abril de 1937 – Octubre de 1937

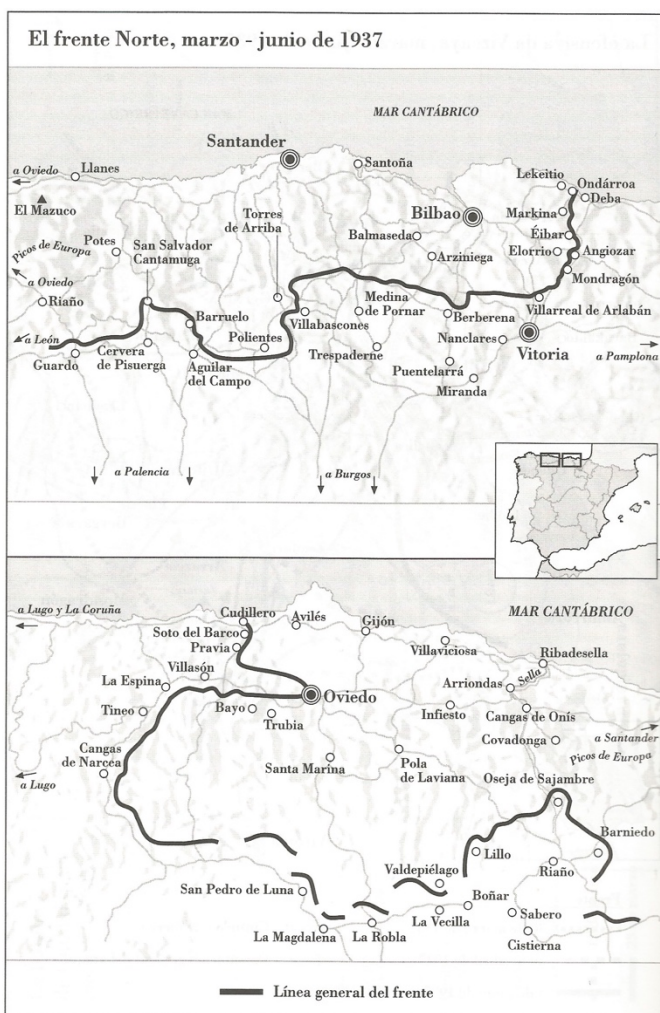

Figura 4: El Front del Nord, març-juny del 1937.
Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil española*. Barcelona:
Circulo de Lectores.

Franco, després del fracàs a l'hora de conquerir Madrid, va decidir abandonar la capital i el general Mola inicià la Batalla del Nord, començant per Biscaia.

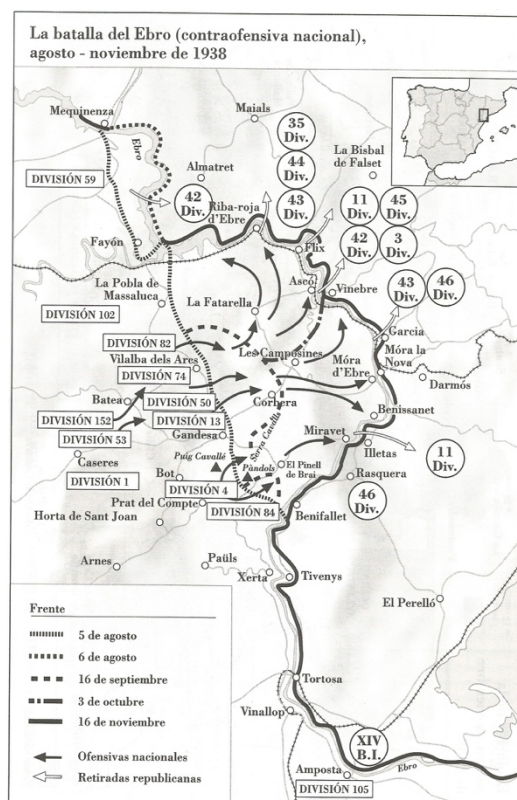
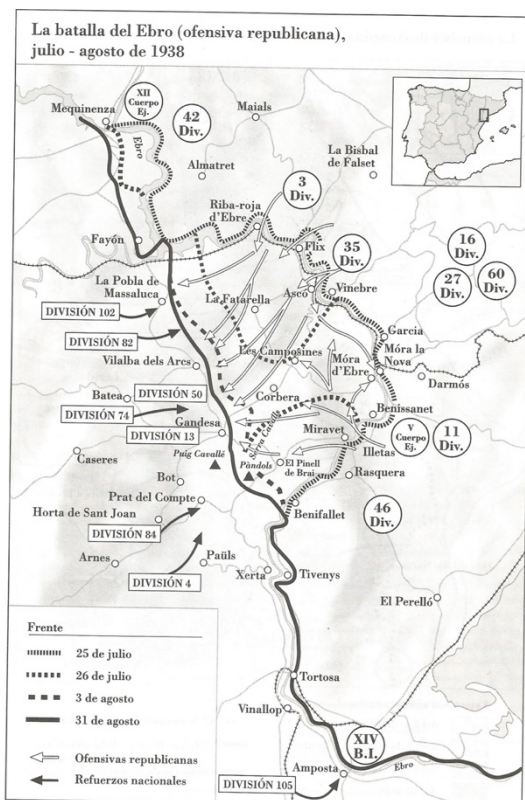
D'altra banda, els republicans decidiren enviar les maniobres de distracció de Brunete i Belchite per evitar la conquesta del nord, però els seus objectius de derivar les tropes franquistes del Cantàbric fins al centre no es varen complir i, finalment, Astúries i Cantàbria van caure.

ARRIBADA A LA MEDITERRÀNIA I OCUPACIÓ DE CATALUNYA

Novembre de 1937 – Febrer de 1939

Un cop es va perdre el nord, els comandaments republicans varen augmentar i s'hi van incloure quadres provinents de les milícies i de les brigades internacionals. L'atac a Terol, dissenyat pel militar comunista Rojo, només fou efectiu al principi, ja que poc temps després la ciutat va ser recuperada de nou pels nacionals, que avançaren fins a la costa de Vinaròs, de manera que van aconseguir dividir el territori republicà i deixar a Catalunya aïllada.

Els republicans, amb l'objectiu d'evitar que el bàndol nacional seguís avançant cap a Barcelona, van realitzar la seva darrera ofensiva: la Batalla de l'Ebre, que tingué lloc del juliol al novembre de 1938. Davant del fracàs de les tropes republicanes, que tot i l'avançament inicial van ser aturats per les tropes de Franco, els republicans varen decidir retrocedir, mentre que els nacionals avançaren cap a Catalunya. A partir d'aquell moment, les ciutats catalanes van anar caient d'una en una, gairebé sense resistència. Així doncs, al febrer tota Catalunya es trobava en mans dels nacionals.

Figures 5 i 6: La Batalla de l'Ebre: ofensiva republicana (juliol-agost del 1938) i contraofensiva nacional (agost-novembre del 1938). Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil española*. Barcelona: Circulo de Lectores.

Febrer de 1939 – Abril de 1939

El febrer de 1939, les úniques zones a mans dels republicans eren Madrid, Castella la Manxa i el litoral mediterrani, des de Castelló fins a Almeria. Però, malgrat els esforços del bàndol republicà, Madrid va caure sense resistència, de la mateixa manera que les ciutats importants del litoral de la Mediterrània.

Finalment, l'1 d'abril de 1939, Franco va signar a Burgos el darrer comunicat de guerra, anunciant la derrota de l'exèrcit republicà i la fi del conflicte civil. En conseqüència, començà una dictadura i repressió que durarien quaranta anys.

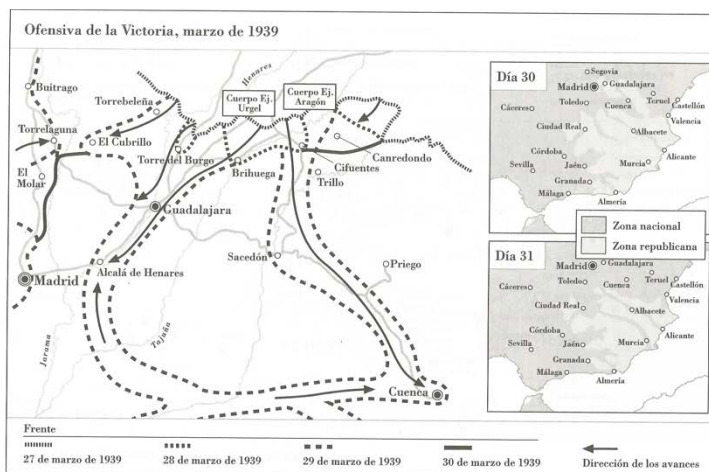

Figura 7: Ofensiva de la Victòria, març de 1939.

Font: BEEVOE, A. (2005) *La guerra civil espanyola*. Barcelona: Circulo de Lectores.

3. LA POBLA DE CLARAMUNT

3.1. EL MARC GEOGRÀFIC

El municipi de La Pobla de Claramunt té una superfície de 18,37 quilòmetres quadrats, situat a 6,6 quilòmetres al sud-est de la ciutat d'Igualada, a la comarca de l'Anoia. El Riu Anoia hi fa l'aiguabarreig amb la Riera de Carme.

L'any 1936, La Pobla de Claramunt comptava amb 1.105 habitants dels quals la major part eren pagesos. Els antics molins paperers seguien el procés de la industrialització i, mentre que les dones treballaven en fàbriques de gènere de punt i de teixits, els homes s'ocupaven majoritàriament de la pagesia.

Figura 8: La Pobla de Claramunt al 1900, vista general.
Font: Arxiu fotogràfic Municipal de La Pobla de Claramunt (AFMPC).

3.2. LA POBLACIÓ

A continuació es pot observar, a partir d'una taula i dues gràfiques, l'efecte que la Guerra Civil va tenir en la població de La Pobla de Claramunt.

	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Naixements	12	16	15	4	4	7	15	7
Defuncions	17	34	14	23	21	12	15	8
Creixement	-5	-18	+1	-19	-17	-5	0	-1

Figura 9: Efecte demogràfic que la Guerra Civil va tenir en La Pobla. Font: RIBA G. (2002) *Miscellanea Aqualatensia*/10. Ajuntament d'Igualada i Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Guerra i postguerra a la Pobla de Claramunt (1936-1946), pàg. 365.

Tot i que el conflicte, en sí mateix, només provocà la mort de quatre poblatans, el cert és que a partir de l'inici de la guerra, el nombre de defuncions va ser molt elevat, segurament a causa de les moltes carències que patia la població. Mancaven els serveis però, sobretot, el menjar. Així doncs, el nombre de naixements, al mateix temps, va patir una forta davallada des del 1938 fins el 1940. La influència de la guerra és ben clara, així com la carestia i la marxa de molts homes cap al front de guerra.

La gràfica també mostra el nombre de nascuts i morts des del 1935 fins el 1942, de manera que queda visible la situació abans, durant i després del conflicte.

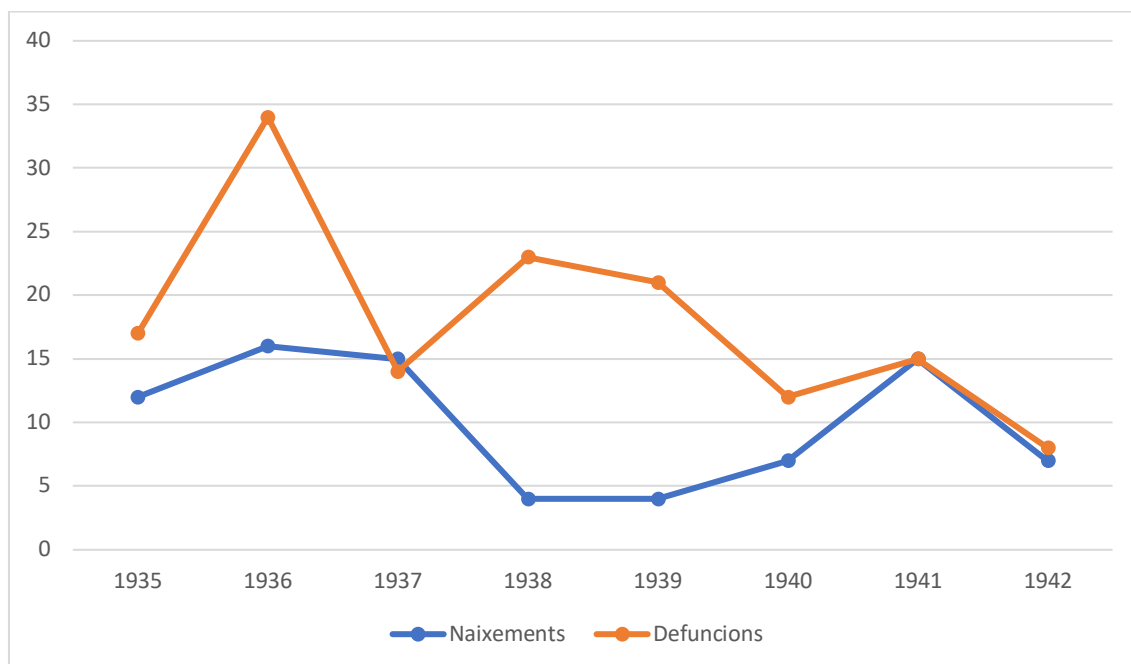

Figura 10: Naixements i defuncions a La Pobla entre el 1935 i el 1942. Elaboració pròpia.

Seguidament, es pot observar una corba molt pronunciada que marca la davallada del creixement demogràfic a La Pobla durant tota la contesa. Les defuncions que hi va haver en aquest període són significatives, així com els pocs naixements que es van produir durant els anys 1938, 1939 i 1940.

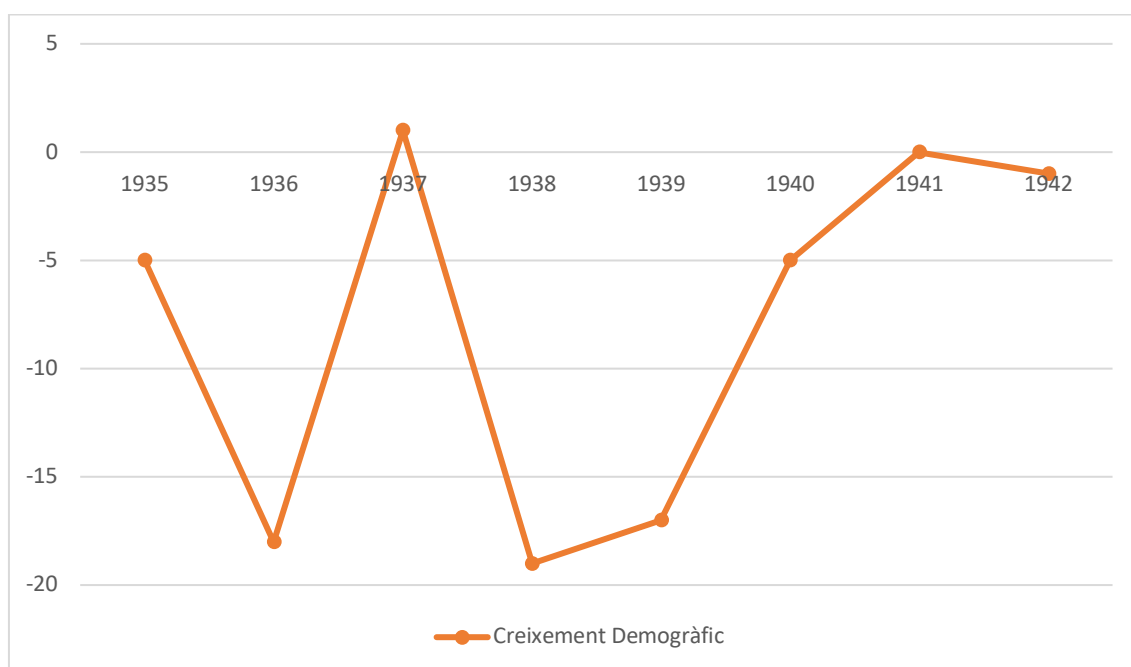

Figura 11: Creixement demogràfic a La Pobla entre el 1935 i el 1942. Elaboració pròpia.

3.3. EL MARC POLÍTIC

Entre els anys 1931 i 1936 es varen fer vuit consultes electorals, en les que els esquerrans i els republicans es van fer, cada cop, més forts.

A les eleccions del 28 de juny de 1931 –Eleccions a Corts de la Segona República–, a Igualada va guanyar l'Esquerra Catalana (a la Pobla eren els anomenats Centre Republicà) amb un 75,9% de vots, contra un 21% de la Lliga Catalana, un 2% del partit Catalanista Republicà i un 0,8% del partit Republicà Radical.

Eleccions Legislatives del 19 de novembre de 1933:

	Vots	
	Lliga Catalana	Esquerra Republicana
Anoia	8.409	8.532 + 183
Igualada	2.824 + 509	2.315
La Pobla de Claramunt	163	250 + 87

Figura 12. Resultats de les Eleccions Legislatives del 19 de novembre de 1933 a l'Anoia, Igualada i La Pobla. Font: *L'Igualadí*, núm. 34, 25 de novembre de 1933.

Eleccions Generals del 16 de febrer de 1936:

En les eleccions del 16 de febrer de 1936, a Catalunya es van presentar dues gran forces: per una banda, el Front d'Esquerres –equivalent al Front Popular a nivell estatal– amb les següents forces: ERC, AC, PNRE, USC, POUM, PSOE, UGT i UR; per l'altra banda, el Front Català d'Ordre –de dretes–, amb la Lliga Catalana, el Partit Republicà Radical, els Tradicionalistes i Acció Popular.

	Vots	
	Lliga Catalana	Esquerra Republicana
Anoia	5.225	5.264 + 39
Igualada	3.167	3.728 + 561
La Pobla de Claramunt	172	301 + 129

Figura 13: Resultats de les Eleccions Generals del 16 de febrer de 1936 a l'Anoia, Igualada i La Pobla. Font: *Diari d'Igualada*, núm. 1.383, 17 de febrer de 1936.

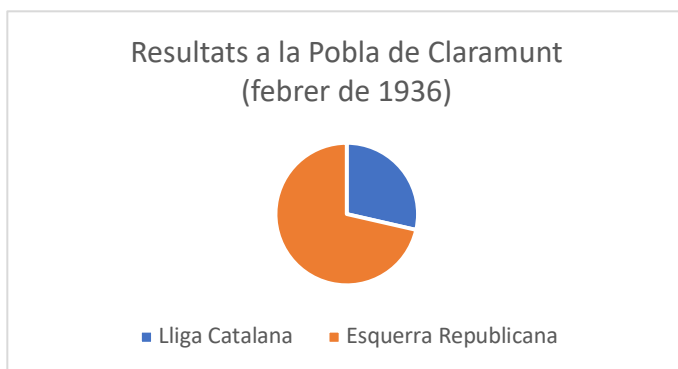

Figura 14: Resultats de les eleccions del febrer de 1936 a La Pobla. Elaboració pròpia.

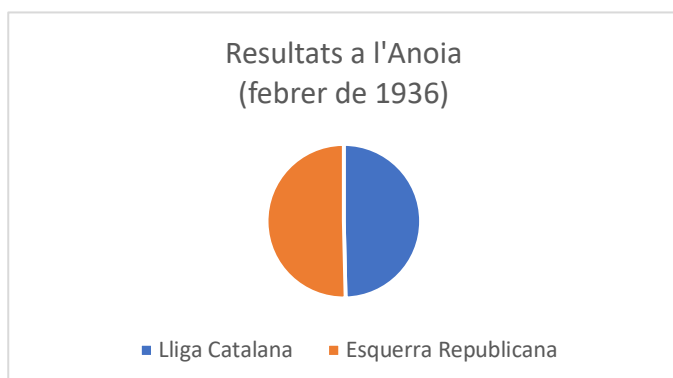

Figura 15: Resultats de les eleccions del febrer de 1936 a la comarca de l'Anoia. Elaboració pròpia

Durant la guerra i la postguerra, a La Pobla, un dels factors de mútua conveniència per evitar mals irreparables va ser la posició que van adoptar tant els afiliats del Centre Republicà que havien recolzat a la Unió Patriòtica com els del Casino Recreatiu, partidaris del Partit Republicà Radical. La guerra no va portar assassinats al poble –excepte els morts que hi va haver al front–, ja que, tot i que els dos partits estaven enfrontats, van preferir protegir la vida de qualsevol poblatà, fos de la tendència que fos. Per exemple, el 1936 una colla de milicians incontrolats es van presentar a La Pobla i van demanar pels components de la Unió Patriòtica i els rojos de l'Ajuntament, però els van dir que no hi eren. Aquest fet es va tornar a repetir l'any 1939.³

³ Fonts orals.

4. ELS REFUGIATS DE LA GUERRA CIVIL

Des del començament de la Guerra Civil, Catalunya organitzà diferents campanyes efectives que tenien com a propòsit l'acollida de persones que havien estat obligades a abandonar les seves llars com a conseqüència de l'ocupació de l'exèrcit rebel.

Aquestes primeres migracions varen ser ateses pel Consell de Refugiats que el govern del país havia posat en funcionament amb la primordial finalitat de distribuir-los per tot el territori. No obstant això, el que al principi va ser un petit embalum de refugiats que podien ser allotjats gairebé sense dificultats, va esdevenir un gran problema a mesura que les onades de desplaçats –cada cop més intenses– arribaven. Passats els primers mesos de la guerra, la xifra a Catalunya ja era de 200.000 persones acollides. Aquesta quantitat no s'aturà, sinó que anà augmentat, sobretot un cop Guipúscoa i Irún van caure, fet que provocà el desplaçament de molts refugiats bascos.

Cap a finals del primer any del conflicte, el nombre de persones evacuades tornà a incrementar –en varen venir gairebé 65.000– amb l'arribada de més persones d'Andalusia, d'Extremadura, d'Astúries, de Castellà-Lleó i de Madrid. El 1937, es calcula que Catalunya havia acollit 700.000 desplaçats, repartits per totes les poblacions catalanes.

En conjunt, la comunitat catalana acollí durant tot el conflicte un terç de la seva població total; si segons el cens de població de 1936 publicat pels serveis d'estadística de la Generalitat hi havia al voltant de tres milions d'habitants, estaríem parlant de gairebé un milió d'asilats. I és que des del primer moment, el govern català –a través del Departament de Governació i Assistència Social i amb l'ajuda d'institucions com l'Oficina Central d'Evacuació i Assistència als Refugiats, el Socors Roig o el Comitè Internacional de la Creu Roja– va fer tot el que va poder per acollir el màxim nombre d'evacuats.

Avui dia, encara no existeix un cens de refugiats a Catalunya durant la Guerra Civil, doncs no totes les persones provinents de les zones de guerra varen ser

definides com a tals: «*Tindran la consideració de refugiats de guerra, als efectes de llur assistència per la Generalitat de Catalunya, aquelles persones que, sense ésser combatents o varons sans majors de 20 anys i menors de 45 hagin hagut de canviar de residència per causes de la present guerra, no siguin hostils al règim, estiguin mancats de mitjans de subsistència i no estiguin acollits per altra persona de llur família o amistat.*»⁴ Així doncs, tots els refugiats comptabilitzats pel govern català no són el total, ja que totes aquelles persones que varen venir per tenir família, amics i/o coneguts, també van ser persones acollides, tot i que no constin com a tals. Per tant, no varen ser 300.000, sinó molts més.

4.1. INSTITUCIONS IMPLICADES EN L'ACOLLIDA DE REFUGIATS

LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Es va encarregar de construir el Comitè d'Ajut als Refugiats i, posteriorment, el Comissariat d'Assistència als Refugiats. Canalitzats a través d'aquest òrgan, la Generalitat feia el pagament dels subsidis a les persones aixoplugades a Catalunya i s'encarregava de reunir els cabals. Hi destinà 98 milions de pessetes, diners transferits als ajuntaments.

- **El Comitè d'Ajut als Refugiats**

Va ser creat a Barcelona el 18 d'octubre de l'any 1936 per una ordre de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de la pròpia Generalitat de Catalunya.⁵ Les poblacions de 10.000 habitants en endavant –normalment els caps de comarca– haurien de constituir el Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, des d'on es coordinarien les estratègies per a fer front al problema de l'arribada de desplaçats.

- **El Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats**

Aquest Comitè recollia les dades que cada ajuntament de la comarca havia de trametre-li i, posteriorment, les feia arribar a la seu central del Comissariat

⁴ <https://www.raco.cat/index.php/Ordit/article/viewFile/234352/316604>

⁵ DOGC núm. 292 del 18 d'octubre de 1936, pàg. 241. En línia: <https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1936/19360292.pdf>

d'Assistència als Refugiats. Es tractava d'unes llistes nominals que cada ajuntament omplia quinzenalment, els dies 1 i 15 de cada mes, amb paper oficial, signatura i segell de l'ajuntament. Hi figuraven nom i cognoms del refugiat, edat, origen, si hi havia hagut trasllat, entre altres. Aquests són precisament els documents que han estat la base del nostre estudi.

A partir del 9 de gener de 1937, la Generalitat va començar a trametre ajut monetari als ajuntaments que tenien refugiats: 2 pessetes diàries per cada persona acollida. A més, el govern català es comprometia a pagar les despeses anteriors a aquesta data, si es podien justificar.

- **El Comissariat d'Assistència als Refugiats**

Vuit mesos després, el dia 14 d'agost de 1937, es creava el Comissariat d'Assistència als Refugiats per substituir el Comitè d'Ajut als Refugiats; el motiu no era altre que la necessitat, cada cop més urgent, d'organitzar el país i els ajuts davant la massiva arribada de més evacuats a Catalunya.

Depenent de la Direcció General d'Assistència Social, aquesta institució agafava el relleu i s'encarregaria dels censos i distribució de població desplaçada, i de la relació amb els ajuntaments. Es conserven alguns avisos tramesos, com l'ordre del 22 de setembre de 1937, per la qual no es podien enviar més refugiats a Barcelona, atesa l'altra concentració de població desplaçada. Gràcies a algun dels avisos, podem saber que els desplaçaments que es realitzaven cap a Barcelona eren costejats pel mateix comissariat, amb fons de la Generalitat, i que el govern republicà no se'n va fer càrrec.

El Comissariat feia els pagaments dels subsidis als ajuntaments a partir de les relacions que aquests enviaven, amb diners provinents de la Generalitat i duia a terme tasques d'inspecció i, al mateix temps, controlava la reubicació de refugiats entre municipis. Els ajuntaments havien de comunicar al Comissariat la petició de trasllat i aquest analitzava la proposta. Feia les gestions pertinents a la seu central de Barcelona i aquesta donava permís o

no, depenent del cas, per portar-se a terme el trasllat del refugiat i alhora el del seu subsidi.

El Comissariat avisava als ajuntaments de noves arribades de refugiats als pobles i proporcionava informació referent a altres refugiats que no estaven sota el seu control a la resta d'institucions que li ho demanaven. A partir del 15 de juny de 1938, el Comissariat tractava termes directament amb els refugiats durant dos dies en setmana, per tal d'evitar desplaçaments inútils.

Una de les missions del Comissariat va ser la d'evitar el frau i, per tant, denunciava a les autoritats judicials tots aquells organismes –ajuntaments– que no complissin les ordres manades.

- **Els ajuntaments**

Els ajuntaments van jugar un paper molt important a l'hora de garantir que els esforços del govern català en la seva política assistencial es repartissin per tot el territori, però eren ben conscients que els recursos econòmics aportats per la Generalitat serien insuficients.

A la base de la piràmide d'acollida, l'ajuntament de cada poble tenia la responsabilitat d'elaborar les llistes o censos dels que arribaven, notificar les altes i baixes i les peticions de trasllats. Havia de gestionar l'allotjament dels refugiats que arribaven al municipi i els pagaments dels subsidis procedents de la Generalitat.

Les autoritats locals havien de vetllar per assegurar una bona convivència entre el veïnat i els nouvinguts i, arribat el cas, solucionar els conflictes entre ambdós grups.

L'elaboració puntual de censos de refugiats tenia una importància cabdal perquè les llistes oficials eren les que marcaven, tant el proveïment d'aliments (de la Junta Provincial de Proveïments), com l'arribada de subsidis (de la Generalitat).

- **La Junta Provincial de Proveïments**

Depenent del Ministerio de Hacienda y Economía, rebia dels ajuntaments les llistes i podia saber la quantitat de proveïments que havia de subministrar (verdures, fruites, cereals, llet, olis, greixos, sabons, etc.). D'altra banda, també controlava la quantitat d'aliments que cada municipi produïa cada mes. Reclamava tots els productes que es produïen, excepte una quantitat reservada per a les Col·lectivitats, Sindicats, etc. Aquesta quantitat la fixava aquesta junta.

ALTRES INSTITUCIONS

- **El Govern de la República**

El paper del Govern de la República durant la guerra pel que fa als refugiats no va ser gaire important a Catalunya. Tanmateix, els ajuts econòmics hi van ser presents; primer, aprovant el Ministeri d'Hisenda un crèdit de 30.000 pessetes per al sosteniment d'institucions i ajuts als infants i, més tard, un altre de 2 milions per al finançament del Comité de Refugiados y Emigrados.

El Comité Nacional de Refugiados mantenia les funcions d'òrgan encarregat dels afers relacionats amb els refugiats. El 30 de gener de 1937, però, aquestes funcions les va traspasar al Ministeri de Sanitat i Assistència Social. Per ordre del govern republicà, es varen evacuar moltes persones residents a nuclis urbans que havien patit bombardejos o que eren susceptibles de patir-ne. Així, el govern es va encarregar de donar l'avís d'evacuació de les ciutats per mirar de salvar la gent indefensa dels atacs.

- **El Govern d'Euskadi**

Els refugiats provinents d'Euskadi, durant la Guerra Civil, eren alimentats i vestits amb diners provinents del seu propi govern. Aquest procurava per la bona gestió dels recursos que proporcionava a les poblacions on aquests refugiats s'estaven.

Des de finals de 1936, una Delegació del Govern Basc s'havia instal·lat a Barcelona amb seu oberta al Passeig de Gràcia, dirigida per Ricard Altaba Planuc. Tenia com a objectiu col·laborar amb l'acollida i atenció al nombre

creixent de refugiats bascos –uns 20.000– que des de setembre de 1936 havien arribat ja a Catalunya.

Aquesta Delegació va adquirir un paper fonamental a partir del 15 d'abril de 1937 amb el nomenament de Luis Areitiaurtena, que tenia la missió d'organitzar els evacuats bascos que retornaven de França.

A partir de l'octubre de 1937, Catalunya es va convertir en la seu del Govern d'Euskadi per decisió del seu President Aguirre, que va decidir el trasllat pel nombre creixent de bascos refugiats a Catalunya i per l'amistat amb el govern català. Aguirre es traslladà a Barcelona amb nombrosos representants del PNB, socialistes, republicans i comunistes bascos. Posteriorment, a principis de l'abril de 1938, es va crear una cooperativa amb la finalitat de facilitar queviures als refugiats i el mes de juliol es va crear el Eusko-Etxea-Hogar Vasco, lloc de reunió i trobada dels nombrosos bascos desplaçats a Catalunya. La tasca fonamental, però, de la Delegació basca a Barcelona va ser la d'acollir, agrupar, controlar, ajudar i protegir els seus milers de refugiats.

El Departament d'Assistència Social instal·là nombrosos refugis i una xarxa de més de 20 menjadors, distribuïts per tot el territori català, així com un servei de lliurament de roba i calçat per als refugiats bascos.

El Departament de Sanitat va implantar a finals de 1937 un servei d'atenció mèdica a domicili per als refugiats i el novembre de 1937 va obrir l'hospital d'Euskadi a la ciutat comtal, com a centre d'intervencions quirúrgiques i maternitat. A Granollers, es va obrir l'hospital Gernika, per atendre els nens malalts i anèmics, a més de la Clínica Otxandiano i un hospital de tuberculosos.

Tanmateix, el Govern Basc només es va poder fer càrrec directament d'un nombre reduït de refugiats. Va establir colònies infantils a Sitges, Barcelona, Berga, Arenys de Mar i Caldetes, on els infants rebien classes.

D'altra banda, la situació dels refugiats bascos va anar empitjorant durant l'any 1938 per les dificultats d'aïllament en què es trobava ja Catalunya de la resta del territori republicà. A partir del desembre de 1938, la situació es va degenerar quan les tropes franquistes van iniciar l'ofensiva sobre Barcelona, que va acabar amb la caiguda de la ciutat el 26 de gener.

Aquesta ofensiva va concloure amb l'èxode massiu de la població civil i militar i desenes de milers de refugiats que es trobaven acollits a Catalunya. Es calcula que uns 80.000 refugiats bascos van marxar a l'exili, però també van ser molts els que van retornar a Euskadi.

4.2. LA SOLIDARITAT DEL POBLE

El desenvolupament de la guerra va veure's caracteritzat per la bona convivència entre refugiats i poblatans, doncs el deure de la solidaritat va ser present durant tota la guerra.

Des del començament del conflicte, quan van començar a arribar els primers evacuats, la població autòctona ja va mostrar-se comprensiva i solidària, sobretot per la gran quantitat de nens i nenes desplaçats. Cada família havia d'acollir, com a mínim, un refugiat; no obstant això, si aquesta tenia més facilitats, n'havia d'emparar dos o tres. Això va convertir-se en una llei –Decret del 10 d'octubre del 1937⁶– que s'havia de regular perquè no la duguessin a terme només les famílies que oferien de manera voluntària la seva ajuda, i amb la finalitat d'evitar que una part de la població es mantingués al marge del deure d'acollir als asilats.

L'alimentació d'aquests va resultar un problema des del primer moment, ja que les famílies acollidores no tenien menjar, i molts pobles no tenien recursos per a obtenir-ne. Malgrat aquestes dificultats, els refugiats van estar sempre molt ben atesos.

⁶ DOGC núm. 288 del 10 d'octubre de 1937, pàg. 178. En línia: <https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1937/19370283.pdf>

5. ELS REFUGIATS A LA POBLA DE CLARAMUNT

5.1. L'ARRIBADA

5.1.1. MOSSÈN PERE BOSCH

Mossèn Pere Bosch, nascut el 3 de juliol de 1888 a Sant Gervasi de Cassoles, fou rector de La Pobla de Claramunt però, a diferència d'altres tants rectors que hi ha hagut al poble, en Mossèn Bosch va ésser, com bé diu l'historiador Josep Maria Ainaud, «una figura de pedra picada, que havia fet una obra important i que havia salvat de l'oblit moments crucials de la nostra vida col·lectiva».⁷

Després de cursar la seva carrera eclesiàstica i de dedicar-se a diferents parròquies, el 19 de desembre de 1923 Mossèn Pere rebia el nomenament del Bisbat que el feia destinatari de la parròquia de Santa Maria de La Pobla de Claramunt, on arribà el gener de 1924 i on exerciria el seu apostolat fins l'inici de la Guerra Civil.

La guerra esclatà i l'Església es convertí en un objecte de persecució. Mossèn Bosch es va veure obligat a començar a viure d'amagat. Ocult, el sacerdot seguí cautelosament els principals esdeveniments que anaven succeint a La Pobla. Un d'ells fou l'arribada d'un grup de joves i infants, i gràcies a Mossèn Pere Bosch, podem explicar com va ésser aquell dia i els que van continuar.

5.1.2. EL TESTIMONI

«7 d'octubre de 1936. En un tren compost de vuit vagons llargs han arribat a Igualada 700 infants procedents de Toledo i Madrid. Aquesta capital es veu amenaçada per les tropes feixistes que han fet caure Talavera i Toledo, obrint-se via cap a Madrid. Els asilats i infants pobres són acollits a Catalunya i distribuïts per pobles. Ens en tocaran uns setanta.»

⁷ BARTROLÍ M., SURROCA I. (1996) *Un temps, un poble, un home*. Ajuntament de la Pobla de Claramunt. Pròleg, pàg. 9.

«10 d'octubre de 1936. Són les cinc de la tarda i un tren extraordinari baixa d'Igualada i porta els infants que seran acollits a la nostra localitat. Passa rebent l'auto del Marí amb els dirigents del nostre comitè que arriba a l'estació quan el tren ja els hi espera.

Comença la davallada de la comitiva cap a l'Hostal Nou on la cambra de les colònies es veu envaïda per la gentada que s'ha d'encarregar dels petits i grans hostes, car la jovenalla comprèn des dels quatre fins a xicots que arriben als divuit anys.

Comença la repartidora i tothom mana i fa el que vol. Hi ha noies que es tapen la cara, altres ploren. Els nois semblen més despreocupats.»

«11 d'octubre de 1939. El matí és divertit de debò. Deixen anar els nanos pel carrer i tot són advertiments: “Cuando sentis a tocar les dotze, vina corriendo a dinar.” (aquesta dona no atina en que fa anys que el rellotge es troba parat i que únicament l'Ave Maria era la guia del poble. I avui no hi ha ni Ave Maria, ni campanes ni campanar). Altra deia: “Juga, juga quan los otros i no te hagas mal.” “No vaigas llunyo, que después no encontrarias la casa meva.” Seguint aquest tarannà, a Madrid aviat no ens guanyaran pas amb el castellà...

A les tendes de queviures, la demanadissa és gran. “Com que ara som un més.” I és veritat, car són moltes les cases on han acollit un hoste. El Comitè ha fet un pregó prohibint l'exportació de queviures, principalment patates i ous. Les merceries esgoten les existències d'articles per a la canalla, i a les nostres fàbriques de punt tot són encàrrecs i més encàrrecs.

5.2. CENS DELS REFUGIATS

Tot seguit es pot observar la part més extensa del meu treball de camp i, potser, la que més esforç ha requerit. És necessari aclarir que aquest estudi es basa en els documents de què disposa l'Arxiu Municipal de La Pobla de Claramunt (AMPC) i, com bé he mencionat a la Introducció, aquesta gran quantitat d'informació no ha estat mai ordenada ni classificada. Partint de desenes de papers vells, fràgils i alguns mig cremats he intentat complir un dels

meus objectius creant un llistat amb el nom de tots els refugiats que varen ser acollits a La Pobla, a més d'intentar aportar el màxim de dades possibles sobre ells: edat, lloc de naixement, lloc de procedència, data d'arribada, nom de l'acollidor i reubicació (si n'hi va haver). Evidentment, no ha estat possible determinar tots aquests aspectes de cadascuna de les persones aixoplugades a la població esmentada, si bé el resultat ha estat, en general, satisfactori.

Cal dir que aquestes dades s'han contrastat amb les fitxes de refugiats de l'Arxiu Nacional de Catalunya, tot i que aquest no conté –contràriament al que seria lògic– tanta informació com la que hi ha a l'arxiu poblatà.

Així doncs, el que es troba a continuació són els noms dels 244 refugiats establerts a La Pobla que he pogut documentar. Dividits per llocs de procedència i onades d'arribada, teniu en les vostres mans i davant dels vostres ulls el *primer* llistat de refugiats acollits durant la Guerra Civil Espanyola a La Pobla de Claramunt.

ELS REFUGIATS DE TOLEDO I REGIÓ CENTRE**Primera onada: octubre – desembre de 1936**

	NOM DEL REFUGIAT	EDAT (anys)	LLOC DE NAIXEMENT	LLOC DE PROCEDÈNCIA	DATA D'ARRIBADA	NOM DE L'ACOLLIDOR	REUBICACIÓ
1	Agulló, Carme (mestra acompanyant) ⁸	<i>Major d'edat</i> ⁹		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Armenteras	
2	Alonso García, Agustín	12	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Dorotea Sabater Monfort	
3	Álvarez Longinio, Félix	9	Ajofrín, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Marc Selma Mampel	
4	Aparicio, Félix	12	Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Lluçia Valle	Calaf
5	Ballesteros Sánchez, Alejandro	12	Mocejón, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Marí Vallés	Calaf
6	Bellón López, José María	11	Quintar de la Orden, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Lluís Ferrer Jorba	
7	Bilserio, José	5	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		

⁸ Els nens foren acompanyats per cinc mestres: Carmen Agulló, Julia Ferrer, Manuel Guzmán, Gloria López Herrero i Ildefonso Martín Montalbo.

⁹ En comptes d'especificar l'edat d'alguns dels adults, es limitaren a posar «Major d'edat».

8	Calderón del Cerro, Juan	11	Navahermosa, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Miquel Muset	Sant Martí de Sesgueioles
9	Cantelo Alias, Lorenza	11	Lagartera, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Soteras Puig-janer	
10	Cantelo Alias, María Nieves	12	Lagartera, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Ferrer Lluçà	Veciana
11	Capuchino García, Aurelia	5	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Jaume Soteras Breu	
12	Capuchino García, Sabina	3	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Fèlix Colom Magre	
13	Cerezo, Manuel	13	Lagartera, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Ramon Colom Magre	
14	Cerezo Arroyo, Julián	15	Las Ventas de San Julián, Toledo		7 d'octubre de 1936	Antoni Galceran Roig	
15	Cervantes del Monte, Alicia		Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
16	Cervantes del Monte, Dolores	5	Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Ramon Martí Parellada	

17	Corral Galán, Saturnino	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
18	Corrales Cáceres, Isabel	15	Quero, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pascual Torres Mas	
19	de la Cruz Díaz, Josefa	14	Montejo de la Sierra, Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Cendra Riva	Sant Pere Sallavinera
20	de la Cruz Díaz, Libertad	12	Montejo de la Sierra, Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Franciscà Durán Còdol	Sant Martí de Sesgueioles
21	Díaz Martín, Gumersindo	14	El Real de San Vicente, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
22	Díaz Seseña, Cesàrea	6	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Brugués Puig	Veciana
23	Díaz Seseña, Faustina	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Marià Padró Borrull	Veciana
24	Díaz Seseña, Justina	12	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
25	Díaz Seseña, Nemesio	8	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Jaume Guitart Estany	

¹⁰ Un dels documents dels que disposa l'arxiu municipal de la Pobla de Claramunt està format per una llista de trenta-sis infants que «procedentes de la Zona de Guerra de Toledo se entregan a los maestros Carmen Agulló y Gloria López Herrero». Alguns d'aquests nens, però, varen ser acollits per famílies poblatanes

26	Díaz Toledo, Vicente	8	Mora, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Eugeni Padró Morist	
27	Domingo, Carlos	4 mesos			Novembre de 1936 ¹¹		
28	Fernández, Adoración	14	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Casanovas Durán	
29	Fernández, Catalina	6	Escalonilla, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Armenteras Llucà	
30	Fernández, Marcelo	9	Escalonilla, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Miquel Quintana	
31	Fernández González, Antolina	6	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Ramon Torras Pons	
32	Fernández Villalba, Piedad	10	Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Domingo Crifé	Igualada
33	Ferrer, Hugo	10		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
34	Ferrer, Humberto	10		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	

¹¹ Els mesos de novembre i desembre del 1936 consten com la data d'arribada d'alguns dels nens; no obstant això, no s'hi especifica cap dia.

35	Ferrer, Julia (mestra acompanyant) ⁸	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
36	Ferrer, Pedro	12		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
37	Galán López, José	9	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Tort Rabell	Veciana
38	Galán López, Sagrario	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Gibert Llucià	Veciana
39	Galán Manrique, Josefa	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Florint Torras Forn	Sant Pere Sallavinera
40	Galán Manrique, Juliana	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Miquel Soteras	Igualada
41	García, Pascual	10		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Padró Morist	
42	García, Rosalía	4	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
43	García, Tiburcio	12		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Montserrat Guinart	
44	García Belmonte, Alicia	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Sebastià Valero Sáez	

45	García Belmonte, Dolores	5	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Martí Parellada	
46	García García, Carmen	10	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Soteras	
47	García García, Juana	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Lluçia Torras	Igualada
48	García García, Julián	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Gabriel Faura Martorell	Calonge
49	García Huertas, Aurelia	7	Cosnuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
50	García Huertas, Cecilia	11	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Enrich Borrull	
51	García Huertas, Juan	5	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Amadeu Estrada Bisbal	
52	García Huertas, Manuela	13	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Ferrer Vich	Sant Martí de Sesgueioles
53	García Huertas, Martina	17	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Mercader	Igualada
54	García Huertas, Mercedes	15	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Gras Aguilera	Veciana

55	García Huertas, Pedro	10	Consuegra, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Villarrubias	
56	García Huete, Evaristo	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
57	Giménez Ramos, Delfina	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Busqué Vidal	
58	González, José Luis	2			Novembre de 1936 ⁴		
59	Gutiérrez Álvarez, Benita	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Jaume Argelich	Sant Pere Sallavinera
60	Gutiérrez Álvarez, Esperanza	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Iglesias Busqué	Sant Pere Sallavinera
61	Gutiérrez Murcia, Rufina	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Balcells Martí	Igualada
62	Gutiérrez Pozo, Basilio	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
63	Guzmán, Manuel (mestre acompanyant) ⁸	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
64	Huerta Pérez, Baldomero	14	Noblejas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Lluçà	Castellfolit de Riubregós

65	Huerta Pérez, Rafael	9	Noblejas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Emili Viguera	
66	Izquierdo Amor, Agustina	13	Calzada de Oropesa, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Estrada Romaní	
67	Izquierdo Amor, Antonio	15	Calzada de Oropesa, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Roque Valiente Expósito	
68	Izquierdo Amor, Justa	9	París, França	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Lluçà Muray	Sant Pere Sallavinera
69	Jiménez, Josefina	7		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Busqué Vidal	
70	Jiménez González, Carmen	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Vicenç Lluçà Gibert	
71	Jiménez González, Manuel	12	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Procopi Armenteras	Sant Martí de Sesgueioles
72	Jiménez González, Mariano	8	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Vicenç Borrull Soteras	
73	Jiménez Riero, Carmen	6	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
74	León Santos, Manuel	6	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Soteras Martí	

75	Leria, Alejandro	9		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Vicenç Pons	
76	Leria, Bernabé	12		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Quintí Muntaner Torras	
77	de la Llave González, Encarnación	19	Madridejos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Saumell	
78	de la Llave González, Teodosia	10	Madridejos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Marí Sardà	Sant Pere Sallavinera
79	López, Antonio	<i>S'ignora</i> ¹²			Desembre de 1936 ¹¹		
80	López, Juan	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Armenteras Soteras	
81	López Díaz, Alejandro	10	Toledo		7 d'octubre de 1936	Agustí Riba Guixà	Sant Martí de Sesgueioles
82	López Esteban, María	13		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Miquel Valls Pujol	
83	López Herrero, Gloria (mestra acompanyant) ⁸	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
84	López Moreno, Soledad	13	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Xaus Morist	Sant Martí de Sesgueioles

¹² Als documents de l'arxiu municipal de la Pobla de Claramunt, l'edat d'alguns refugiats s'especifica com «S'ignora» o «No consta».

85	Maeso Villanueva, Amparo		Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
86	Martín, Baldomera	18	Mora, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
87	Martín Montalbo, Ildefonso (mestre acompanyant) ⁸	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
88	Martín N., Pilar		Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
89	Martín Panadero, Encarnación	18	Ciruelos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Jaume Aguilera Soteras	Sant Pere Sallavinera
90	Martín Pérez, Carmen	9	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Tomàs Amat Gallart	
91	Martín Sanalvejas, Gregorio	15	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Elias Altimira Vilarrubias	Igualada
92	Martín Sanalvejas, José	10	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Marià Borrull	Sant Martí de Sesgueioles
93	Martín Sarragujos, Carmen	8	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Escala	

94	Martínez, Norberto	14	Santa Cruz de la Zarza, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
95	Meneses, Luis	11		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Marí Noguera	
96	Maneses, Mariano o María ¹³	11	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Alfons Marí Busquets	Igualada
97	Merchán Gómez, Eugenia	9	Fuensalida, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		Igualada
98	Merchán Gómez, Justino	10	Fuensalida, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pere Freixes Suriol	Calonge
99	del Moral, Florencio	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Eugeni Marcual Padró	Calonge
100	Morante de la Rivera, Domiciano	11	Navalcán, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Miquel Borrull	Calonge
101	Morante de la Rivera, Félix	7	Navalcán, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Miquel Borrull	
102	Moreno, Alejandro	13		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Brugués Lluçà	

¹³ En alguns documents, al nom d'aquest infant surt com «Mariano» i en uns altres com a «María».

103	Moreno, Luis	15		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
104	Moreno García, Eusebio	6	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Francesc Rotxes Garriga	Sant Martí de Sesgueioles
105	Moreno Guzmán, Patricio	4	Villarrubia de Santiago, Ciudad Real	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Aguilera Morros	
106	Moreno Sánchez, Isabelo	9	Las Herencias, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Caselles Mestres	
107	Moreno Sánchez, Vicente	11	Las Herencias, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Arcadi Alegre Ventura	
108	Ollero Rodríguez, Daniel	10	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Procopi Martorell	
109	Oropesa, María	16	Toledo		Desembre de 1936 ¹¹		Sant Martí de Sesgueioles
110	Ortegas Rivas, Juan	14	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
111	Palomo Utrilla, Esperanza	15	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	Desembre de 1936 ¹¹	Antoni Forn Alzina	Sant Pere Sallavinera
112	Palomo Utrilla, Manuel	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Serra Planell	

113	Pérez Castilla, Aurelio	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
114	Pérez Palencia, Alejandra	16	Gálvez, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
115	Pérez Palencia, Asunción	19	Gálvez, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
116	Peña Casero, Benito	12	Mora, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Boada Pujadó	Calonge
117	Pinto Mejías, Isidro	13	Tarancón, Cuenca	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Vicenç Mañosas	Veciana
118	Pinto Mejías, Saturnino	13	Tarancón, Cuenca	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Emilia Bisbal Sabater	Veciana
119	Piris Sánchez, Antonio	11/16 ¹⁴	Socuéllamos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Padró Morist	Igualada / Veciana ¹⁵
120	Polonio López, Antonio	8	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Salvador Casanovas Vila	
121	Pozo Pérez, Florença	18/19 ¹⁴	Santa Cruz de la Zarza, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Roch Fàbregas	

¹⁴ Les edats d'alguns dels refugiats canvien segons quin document es consulta. És per això que algunes de les persones desplaçades no tenen una edat determinada.

¹⁵ La reubicació d'aquest refugiat no és la mateixa a tots els documents, per tant, no en podem determinar una.

122	Pozo Pérez, Ignacia	15	Santa Cruz de la Zarza, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Jové Casanovas	
123	Quemadas Romero, José	11	Villalba, Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Agustí Puig Soteras	
124	del Real Jiménez, Nemesio	12	Socuéllamos, Ciudad Real	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pere Valls Riba	Veciana
125	Redondo, Abelardo	<i>No consta</i> ¹²	Toledo		Desembre de 1936 ¹¹		
126	Redondo, Pilar	9		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Franciscà Puig Soteras	
127	Redondo Izquierdo, Gerardo	11	Los Navalmorales, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Demetri Casanovas Artigas	
128	Redondo Izquierdo, Piedad	10	Los Navalmorales, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Francesc Poch Trabal	
129	Redondo Márquez, Alfonso	19	Toledo		Desembre de 1936 ¹¹		
130	Rico Hidalgo, Juan	14	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pere Morist Farrera	Igualada
131	Rivas Carrochano, Hipólita	14/18 ¹⁴	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Còdol Sabater	Igualada

132	Rivero Zamora, Sagrario	8	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Tomàs Cendrós	
133	Rodrigo Loba, Ángel	<i>Major d'edat</i> ⁹			7 d'octubre de 1936		
134	Rodríguez, Miguel	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pere Manyoses Figueres	
135	Rodríguez de la Fuente, Asunción	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Florenci Rosselló	
136	Rodríguez de la Fuente, Carmen	9	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Muray Busquets	
137	Rodríguez González, Atanasia	6	Torrijos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Rosend Queralt Segura	Veciana
138	Rodríguez González, Sara	10	Torrijos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Soteras Bru	Sant Martí de Sesgueioles
139	Rodríguez González, Sotero	12	Torrijos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Lluçà Suñé	Sant Martí de Sesgueioles
140	Rodríguez Rivas, Agustín	9	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Rosend Alió Gibert	
141	Ruiz Alcover, José	10		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Aguilera Sabater	

142	Sánchez, Carmen	8		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Escala Romaní	
143	Sánchez, María	9	Madridejos, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Pere Costa Miquel	Vallbona d'Anoia
144	Sánchez del Pozo, Fernanda	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Fèlix Colom Marcual	
145	Sánchez Romero, Vicente	11	Las Herencias, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
146	Sánchez Ruiz, Sagrario	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Miquel Puig Soteras	Sant Martí de Sesgueioles
147	Sánchez Sánchez, Paula	11	Otero, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Borrull Soteras	Veciana
148	Sánchez Serrano, Emilia	23	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
149	Sánchez Silva, Josefina	13	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Romeu Padró	
150	Sánchez Silva, María	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Manel Caus Saumell	
151	Sancho, Isabel	9		Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Caselles Mestres	

152	Sepúlveda, Francisco	12	Madrid	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Cardús Agramunt	
153	Tendero Pérez, Rosa	21	Gálvez, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
154	Tirado Sánchez, Ángel	9	Quintar de la Orden, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Amadeu Sabater Aguilera	Sant Martí de Sesgueioles
155	Torres Albañil, Rufo	13	Villacañas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Andreu Altarriba	
156	Torres Martín, Juan	11	Villacañas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Borrull Soteras	
157	Touriñán, Rafael	13	Talavera de la Reina, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Estrada Romaní	
158	Valero Bretón, Ambrosio	12	Corral de Almaguer, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Soteras Breu	
159	Valero Bretón, Antonia	9	Corral de Almaguer, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Alfred Muntaner Font	
160	Valero Bretón, Cirilo	13	Corral de Almaguer, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Roch Fàbregas	
161	Valero Bretón, Manuel	15	Corral de Almaguer, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	

162	Valero Bretón, María	7	Corral de Almaguer, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Gras	
163	Velasco Hernández, Fernando	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Aguilera Escala	
164	Vélez Serrano, Lucio	13	La Torre de Esteban Hambrán, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
165	Vélez Serrano, Mariano	14	La Torre de Esteban Hambrán, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	<i>En poder de los Señores Maestros</i> ¹⁰	
166	Verencia Baltasar, Manuel	11	Recas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Josep Mabras Guasch	Veciana
167	Verencia Baltasar, Pedro	5	Recas, Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Joan Casanovas Vila	
168	Villamayor López, Petra	7	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Isidre Morist Muray / Joan Font ¹⁶	Vilanova del Camí
169	Yuste, Emilia	12	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		
170	Yuste Sebastián, Herminia	16	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936		Sant Martí de Sesgueioles

¹⁶ No s'indica un únic acollidor de la refugiada Petra Villamayor.

171	Yuste Sebastián, Manuel	10	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Vicenç Català García	Sant Martí de Sesgueioles
172	Yuste Sebastián, Mariano	8	Toledo	Maternidad Provincial de Toledo	7 d'octubre de 1936	Antoni Escudé Casanovas	Sant Martí de Sesgueioles

Figura 16: Els refugiats de Toledo i Regió Centre, primera onada (octubre-desembre de 1936). Elaboració pròpia. Font: AMPC.

Segona onada: març – abril de 1937

	NOM DEL REFUGIAT	EDAT	LLOC DE NAIXEMENT	DATA D'ARRIBADA	NOM DE L'ACOLLIDOR
173	González Carrasco, Joaquina	39	Terradillos, Salamanca	28 de març de 1937	<i>Ajuntament¹⁷</i>
174	López, Alberta	15	Toledo	28 de març de 1937	<i>Ajuntament¹⁷</i>
175	López Fernández, Claudio	42	Carmena, Toledo	16 de març de 1937	<i>Ajuntament¹⁷</i>
176	López González, Carmen	8	La Mata, Toledo	15 d'abril de 1937	<i>Ajuntament¹⁷</i>
177	López González, Luisa	11	La Mata, Toledo	28 de març de 1937	<i>Ajuntament¹⁷</i>

Figura 17: Els refugiats de Toledo i Regió Centre, segona onada (març-abril de 1937). Elaboració pròpia. Font: AMPC.

¹⁷ El propi ajuntament de la Pobla de Claramunt consta haver sigut l'acollidor de cinc refugiats.

ELS REFUGIATS DEL PAÍS BASC I EL NORD D'ESPANYA**Tercera onada: octubre de 1937**

	NOM DEL REFUGIAT	EDAT	LLOC DE NAIXEMENT	DATA D'ARRIBADA	NOM DE L'ACOLLIDOR	REUBICACIÓ
178	Artoche Soyenache, Bonifacio	13	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Pere Ventura Estruch	
179	Tomás Moreno, José	10	Gijón, Astúries	8 d'octubre de 1937	Andreu Torras	
180	Barrueta Yrigoyen, Inés	8		8 d'octubre de 1937	Gabriel Faura	Sant Martí de Sesgueioles
181	Barrueta Yrigoyen, Luisa	14		8 d'octubre de 1937	Antoni Lluçia Torras	Sant Martí de Sesgueioles
182	Bilbao, Eugenia	38		8 d'octubre de 1937	Pere Costas Miquel	Sant Martí de Sesgueioles
183	1 fill de l'Eugenia Bilbao			8 d'octubre de 1937		Sant Martí de Sesgueioles
184	Dayres, Dionisia	8		8 d'octubre de 1937	Josep Soteras Padró	Sant Martí de Sesgueioles
185	Dayres, Yvonne	24		8 d'octubre de 1937	Eugeni Marcual	Sant Martí de Sesgueioles
186	1 fill de la Yvonne Dayres			8 d'octubre de 1937		Sant Martí de Sesgueioles
187	Fernandez, Milagro	16	Santander, Cantàbria	8 d'octubre de 1937	Domènec Martorell Pujol	
188	Galdós Bilbao, Carmen	8		8 d'octubre de 1937	Ròmul Gabarró	Sant Martí de Sesgueioles
189	Galdós Bilbao, Concepción	6		8 d'octubre de 1937	Alfons Marcual	Sant Martí de Sesgueioles

190	Galdós Bilbao, Jesusa	13		8 d'octubre de 1937	Miquel Puig	Sant Martí de Sesgueioles
191	Galdós Bilbao, Josefina	11		8 d'octubre de 1937	Antoni Marcual	Sant Martí de Sesgueioles
192	Galdós Bilbao, María Lourdes	9		8 d'octubre de 1937	Cèsar del Castillo	Sant Martí de Sesgueioles
193	Gegúndez Sasía, Ángela	13	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Antoni Martí Renau	
194	Gegúndez Sasía, Anselma	11	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Francesc Martínez Soliva	
195	Gegúndez Sasía, Bernardina	15	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Antoni Ferrer	
196	Gegúndez Sasía, Jesusa	9	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Josep Padró	
197	Gegúndez Sasía, Rafael	8	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Francesc Rotxes	
198	Gómez Herrera, Antolina	6	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Marina Clemente	
199	Gómez Herrera, Carmen	12	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Joan Ter Alsina	
200	Gómez Herrera, Cristina	7	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Jaume Bartrolí	
201	Gómez Herrera, Demetria	9	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Isidre Morist Muray	
202	Gómez Herrera, Pilar	10	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Josep Saumell	
203	González, Magdalena	24		8 d'octubre de 1937	Antoni Lluçia Valls	Sant Martí de Sesgueioles
204	Gormaechea Goicoechea, Juanita	25		8 d'octubre de 1937	Joan Amat	

205	Gutiérrez Bueno, Encarnación	60	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Josep Robert	
206	Herrera, Martina	50	Mondragón, Gipúscoa	8 d'octubre de 1937		
207	Marinabeitia González, Felipe	7		8 d'octubre de 1937	Joan Brugués	Sant Martí de Sesgueioles
208	Marinabeitia González, Marina	4		8 d'octubre de 1937	Antoni Lluçia Valls	Sant Martí de Sesgueioles
209	Marinabeitia González, Olga	6		8 d'octubre de 1937	Antoni Marí	Sant Martí de Sesgueioles
210	Martínez Sáenz, Carmen	9	San Sebastián, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Antoni Becerril	Capellades
211	Martínez Sáenz, Elvira	4/6 ¹⁴	San Sebastián, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Daniel Isart	Capellades
212	Martínez Sáenz, José	8	San Sebastián, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Greogria Isart	Capellades
213	Olagorta Marinabeitia, Angelita	30	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Josep Robert	
214	Sáenz Gómez, María	29		8 d'octubre de 1937	Pere Valls	Capellades
215	Sánchez Olagorta, Eugenia	4	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Josep Robert	
216	Sánchez Olagorta, Garviña	9	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Emili Viguera	
217	Sasia, Eusebia	60	Bilbao, Biscaia	8 d'octubre de 1937	Joan Martí Parellada	
218	Setién, Adela	65		8 d'octubre de 1937	Vicenç Gibert	Sant Martí de Sesgueioles
219	Vitoria, Eulalia	40	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Vicenç Olivella	

220	Vitoria, Melitón	60	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Pere Rosés Martró	
221	Vitoria Vitoria, Casilda	12	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Joan Còdol	
222	Vitoria Vitoria, Mercedes	14	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Josep Ferrer	
223	Vitoria Vitoria, Pascual	9	Mondragón, Guipúscoa	8 d'octubre de 1937	Joan Artigas Marí	
224	Yrigoyen, Dionisia	32		8 d'octubre de 1937	Jaume Soteras Breu	Sant Martí de Sesgueioles

Figura 18: Els refugiats del País Basc i del Nord d'Espanya, tercera onada (octubre de 1937). Elaboració pròpia. Font: AMPC.

Quarta onada: febrer de 1938

	NOM DEL REFUGIAT	EDAT	LLOC DE PROCEDÈNCIA	DATA D'ARRIBADA	NOM DE L'ACOLLIDOR
225	Díaz, Carola	30		1 de febrer de 1938	
226	Díaz, Emilia	32	Cudillero, Astúries	1 de febrer de 1938	
227	García, Manolita	17		1 de febrer de 1938	
228	Ocejo, Domingo	6	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	
229	Ocejo Sieso, Ángeles	35	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	
230	Ocejo Sieso, Elena	21	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	
231	Ruiz, Mercedes	28	Vitòria, Àlaba	1 de febrer de 1938	
232	Ruiz Bareo, Julio	10	Vitòria, Àlaba	1 de febrer de 1938	
233	Ruiz Bareo, María	<i>S'ignora</i> ¹²	Vitòria, Àlaba	1 de febrer de 1938	

234	Sánchez Cobos, Peregrina	23	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	
235	Sieso Cueto, Dolores	67	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	
236	Sonsoles, José Luis	<i>S'ignora</i> ¹²	Oviedo, Astúries	1 de febrer de 1938	

Figura 19: Els refugiats del País Basc i del Nord d'Espanya, quarta onada (febrer de 1938). Elaboració pròpia. Font: AMPC.

CASOS AMB DADES INCOMPLETES

237 Antonio García, 81 anys

A aquest home no li consta ni el lloc de procedència ni la data d'arribada. No obstant això, cal pressuposar que no va venir a l'octubre del 1936 –ja que només varen arribar infants–, sinó que, en tot cas, vingué al març del 1937. Malgrat això, se sap que fou acollit pel Salvador Casanovas Vila i que va ser reubicat a l'Hospital d'Igualada.

238 Dámaso Torres, 15 anys

Tot i que a una font s'indica que en Dámaso Torres vingué l'1 d'agost del 1937, hem de suposar que aquesta data és errònia, ja que no consta que cap altre refugiat arribés aquest mateix dia. Tanmateix, no és necessari dubtar que fou acollit per en Josep Borrull Batlle i que es reubicà a Igualada como s'hi especifica. (Tampoc consta el lloc de procedència.)

239 – 242 Luisa Fernández Arias, de Ciudad Real, 17 anys; Marta Villamor, de Toledo, 7 anys; José Ruiz Álvarez, de Murcia, 14 anys; Antonio Pérez Sánchez, de Navamorcuende (Toledo), 14 anys

A aquests nens no els hi consta ni l'acollidor ni la data d'arribada, tot i que cal suposar que vingueren a l'octubre de del 1936 perquè tots provenien del Colegio Provincial de Toledo.

243 Celestino Carrasco, 13 anys

Encara que en Vicenç Borrull Soteras s'indica com a acollidor d'aquest refugiat, el lloc de naixement, el lloc de procedència i la data d'arribada es desconeixen.

244 Juan Huerta Bautista, de Toledo, 7 anys

El lloc de procedència, la data d'arribada i el nom de l'acollidor d'en Juan Huerta són desconeguts.

5.3. ESTUDI DELS REFUGIATS

L'anàlisi de les dades de què disposem ens permet obtenir les gràfiques que, de manera visual, permeten al lector fer-se una idea global del moviment de la població de refugiats a La Pobla de Claramunt.

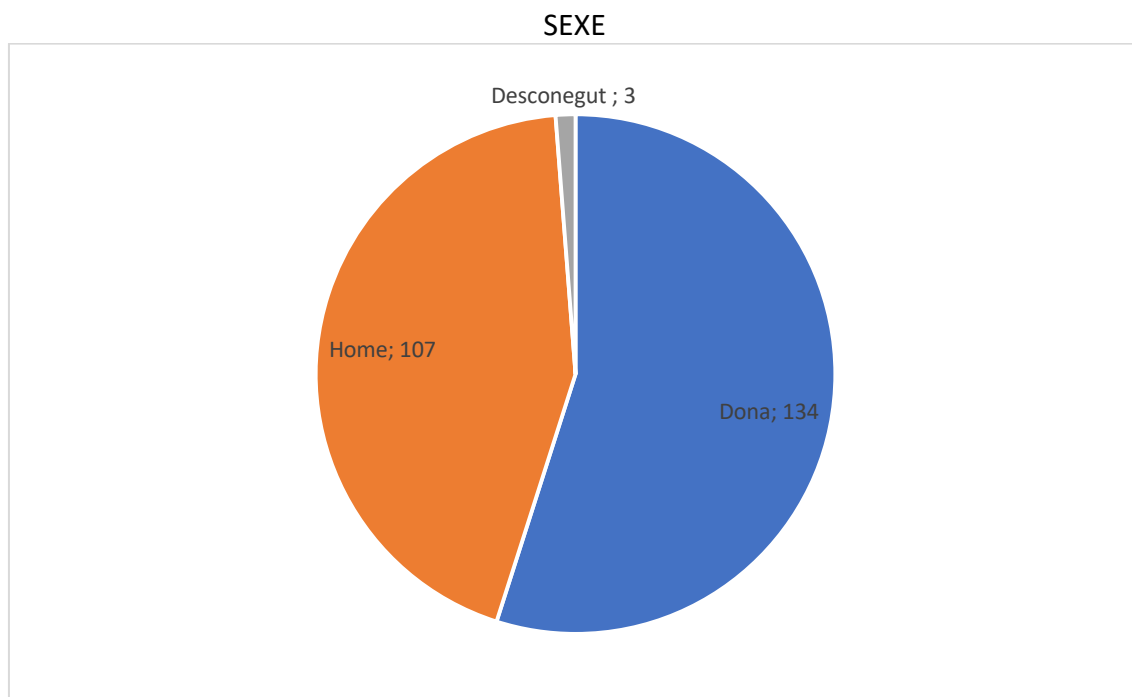

Figura 20: Estudi del sexe dels refugiats. Elaboració pròpia. Font: AMPC.

Pel que fa al sexe, es pot comprovar que, si bé hi ha un nombre aproximat tant d'homes com de dones, hi ha una quantitat una mica superior d'aquestes últimes. És necessari explicar que dels tres refugiats llur gènere és desconegut, dos ho són perquè constem solament com a «fills de» sense aparèixer cap nom i l'altre perquè en uns documents és anomenat Mariano i, en uns altres, María.

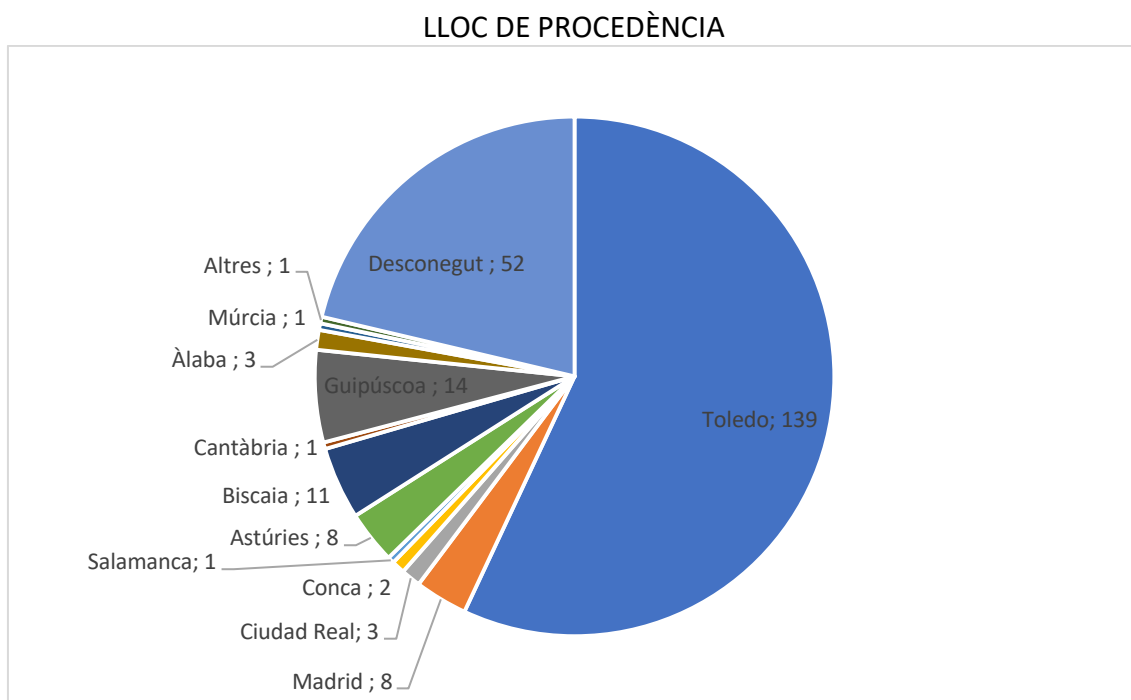

Figura 21: Estudi del lloc de procedència dels refugiats. Elaboració pròpia. Font: AMPC.

L'estudi ens permet posar en dubte la idea més generalitzada que, oralment, ha passat a la història de La Pobla: la creença que tots els refugiats van venir de Toledo o del País Basc.

Observem que més de la meitat dels refugiats acollits a La Pobla provenien de la província de Toledo. El següent nombre més abundant serien els vinguts del nord del territori espanyol: País Basc (Àlaba, Biscaia i Guipúscoa), Astúries i Cantàbria. Destaca la quantitat de procedències desconegudes, tot i que per la data d'arribada se'n podria deduir (per exemple, és molt probable que els que van ser acollits l'octubre de 1936 vinguessin de la regió centre del país; en canvi, cal pressuposar que els arribats cap a finals de 1937 i principis de 1938 venien del nord d'Espanya). Pel que fa a la resta de llocs de procedència, no és estrany que trobem desplaçats de Madrid, Ciudad Real i Conca a causa de la proximitat amb Toledo; tot i que desquadren les procedències de Salamanca i Múrcia, ja que, aparentment, no tenen cap tipus de connexió amb la resta de territoris. Cal especificar que la procedència que apareix com a «Altres» es tracta de la capital de França, París.

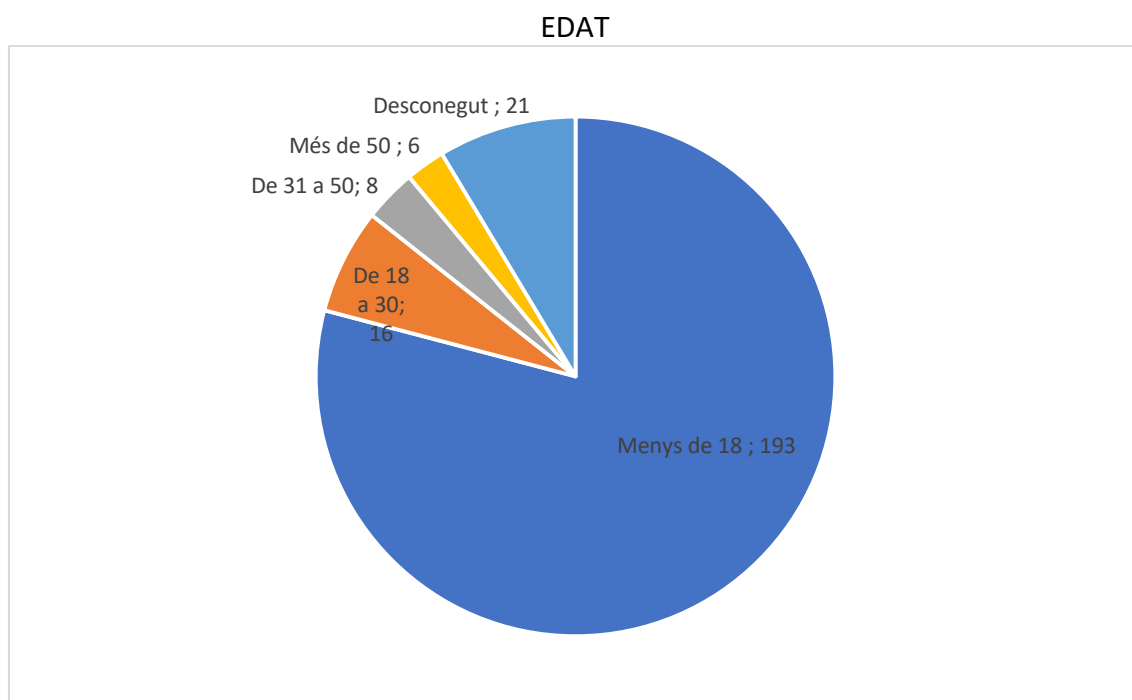

Figura 22: Estudi de l'edat dels refugiats. Elaboració pròpia. Font: AMPC.

Aquesta gràfica ens mostra que el 79% de refugiats acollits al municipi de La Pobla de Claramunt eren infants menors de 18 anys; aquest fet no és estrany, ja que gairebé tots els evacuats vinguts de Toledo procedien de la «Maternidad Provincial de Toledo», l'orfenat. Pel que fa a les 21 persones llurs edats són desconegudes, moltes d'elles consten com «Major d'edat» (simplement) o «S'ignora»; a la resta no els en surt cap.

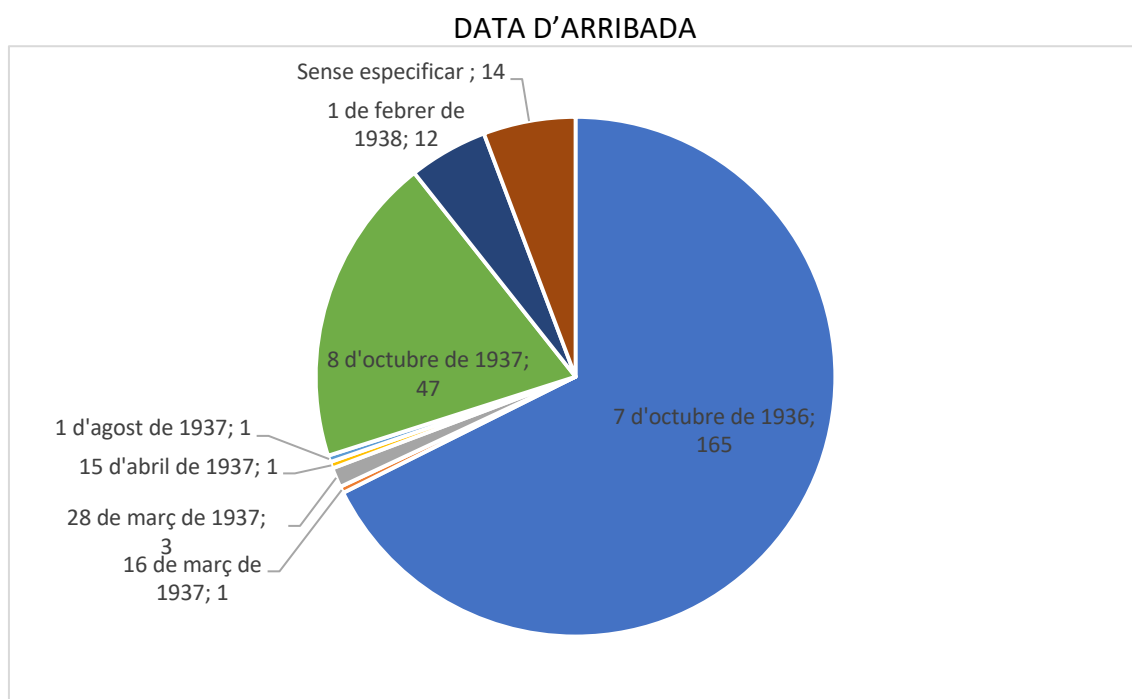

Figura 23: Estudi de la data d'arribada dels refugiats. Elaboració pròpia. Font: AMPC.

En darrer lloc, ens trobem amb la data d'arribada. Com bé es pot observar al llistat, va haver-hi quatre onades d'acollida. La primera, l'octubre de 1936, en què es van rebre 165 refugiats. La segona, entre el març i l'abril de 1937; tot i que és estrany que, suposadament, s'acollís només 1 refugiat el 16 de març, 3 el 28 i 1 el 15 d'abril, per tant, cal suposar que aquestes dates no són correctes. La tercera onada, l'octubre de 1937, es van rebre 47. I la quarta, el febrer de 1938, 12. Pel que fa a la data sense especificar de 14 refugiats, és possible deduir quan van arribar si es coneix el lloc de procedència (per exemple, el més probable és que la Marta Villamor, de Toledo, arribés l'octubre de 1936 juntament amb els desplaçats d'aquella zona). Finalment, és necessari explicar que és possible que la data del refugiat que consta haver vingut l'1 d'agost de 1937 sigui errònia, ja que és desconcertant que només vingués una persona aquell dia.

6. LA REACCIÓ DE L'AJUNTAMENT

6.1. ACTES DE LES SESSIONS DE L'AJUNTAMENT DE LA POBLA DE CLARAMUNT (1936 – 1938)

A l'Arxiu Municipal de La Pobla es conserva una part de les actes de les sessions de l'Ajuntament¹⁸ que se celebraren en període de guerra. Tot i que s'acaben a principi de l'any 1938 –quan encara quedava un any per al final de la contesa–, creiem que és interessant transcriure aquells punts que –en relació amb els refugiats i la precarietat– van ser tractats en les reunions de les autoritats.

S'hi mostra la gestió dels diners que arribaven de la Generalitat i la periodicitat de cobraments, les dificultats dels proveïments i alguns episodis que mostren que l'acollida no sempre va ser planera.

28 d'agost de 1936

- *S'acorda obrir subscripció pública a favor de les víctimes de la intentona feixista, encapçalant-la aquest Ajuntament amb 1.500 pessetes.*
- *S'adquireixen 26 carnets de segells, al preu de 26 pessetes, al Comitè del Segell Pro-infància.*¹⁹

24 d'octubre de 1936

- *S'acorda, a proposta de la Comissió d'Hisenda, un repartiment extraordinari setmanal, mitjançant el qual s'iguala l'esforç entre els veïns que tenen i no tenen infants dels evacuats de les zones de guerra.*

¹⁸ Arxiu Municipal de La Pobla de Claramunt. Llibre d'actes (comissió permanent) 1936 – 1938. Carpeta 1.023.

¹⁹ Hem seleccionat com a document del mes de juny el carnet amb els segells de la primera campanya del Segell Pro-infància de 1933, l'emissió del qual va ser promoguda per la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya amb finalitat assistencial.

El Segell Pro-infància a Catalunya s'institueix per Decret de Conseller de Sanitat i Assistència Social, el 13 de març de 1933. En aquell moment és l'únic segell de caràcter d'assistència social autoritzat i posat a la venda a Catalunya.

El principal objectiu de l'emissió del Segell Pro-infància va ser recaptar fons per a ser «destinats a la creació de sanatoris, Preventoris, Colònies Escolars, etcètera, per a infants de famílies pobres.» Font: <http://anc.gencat.cat/ca/detall/article/Document-del-mes-Juny>

26 de desembre de 1936

- *S'acorda deixar sense efecte el repartiment setmanal extraordinari que durant 8 setmanes la Comissió d'Hisenda ha estat cobrant dels veïns que no acullen infants.*
- *La Comissió de Proveïments acorda introduir la Tarja Familiar de Racionament pel pa, carn i Tocino.²⁰ De la carn, es vendrà 50 grams per persona i del pa, 500 grams per persona de la unitat familiar.*

19 de gener de 1937

- *S'exigeix a tots els pagesos que sembrin els seus camps. Els camps no cultivats passaran a mans de l'Ajuntament.*

13 de març de 1937

- *S'acorda adquirir al Consell de Sanitat de Guerra 5.000 segells "Pro-sanitat".*
- *S'acorda disminuir la quantitat de pa per persona. La quantitat setmanal serà de 250 grams per persona i així constarà en la Tarja de Racionament.*

10 d'abril de 1937

- *L'Ajuntament acorda fer-se càrrec del material escolar per als infants refugiats.*

24 d'abril de 1937

- *S'acorda lliurar, fins a finals de mes, targes de racionament a tots els forasters que vinguin a residir en el municipi.*
- *S'estableix un dret de 10 pessetes que gravarà a totes les famílies que resideixin transitòriament en el municipi. Es faran efectives quan se'ls lliuri la targeta mensual de racionament de pa.*

²⁰ Durant la Guerra Civil a Catalunya es va introduir el racionament per tal de controlar l'escassetat d'articles bàsics de consum personal necessaris per a la subsistència de la població. Amb aquesta finalitat, la Generalitat de Catalunya va crear el 31 de juliol de 1936 la Comissió Central de Proveïments, que va dictar les normes de racionament. Per evitar els abusos de preus enfront de l'escassetat de productes bàsics i la proliferació del mercat negre, aquesta comissió imposà una mena de targeta de racionament l'octubre de 1936. Però aquesta targeta no evità que escassegessin productes de primera necessitat, i el mercat negre es va anar fent cada cop més generalitzat.

- *No es lliuraran targes a tots aquells que deuen.*
- *S'acorda denunciar al Comitè Pro-refugiats el Sr. Alfons Montalbo que fou responsable de la Colònia d'Infants Refugiats de Toledo, per les manifestacions que va fer contràries a l'Ajuntament i al Règim.*

29 de maig de 1937

- *Es paguen, a les famílies amb refugiats, les estades corresponents a febrer i març (2 pessetes per dia), conforme es perceben de la Generalitat, amb l'únic descompte de despeses ocasionades per reintegres, agència i viatges, que es fixa en un 3% pels mesos de febrer i març, per haver-se de fer efectives, també, les despeses escolars.*

12 de juny de 1937

- *S'acorda fer una emissió de cartró-moneda per valor de 1.500 pessetes i resoldre, d'aquesta manera, el problema de manca de moneda fraccionària.*

26 de juny de 1937

- *S'autoritza el Sr. Ferran Martori Pujades perquè pugui retirar de la Generalitat 3.060 pessetes en concepte d'estades dels refugiats, corresponents a l'abril.*

24 de juliol de 1937

- *Es posa de manifest la conducta observada per la veïna Antonia Estada Ribera que causa descrèdit a l'Ajuntament per les manifestacions que va fer dient que l'Ajuntament retenia el pagament de les estades dels refugiats i que si pagava era perquè havien tingut una denúncia. El Ple acorda denunciar-la al Jutjat Popular local, demanant judici verbal per faltes i pena.*
- *S'autoritza Martori per tal que cobri de la Generalitat 3.348 pessetes pels Refugiats, corresponents al mes de maig.*

- *S'acorda donar 1.000 pessetes al Preventori de les Colomines (Igualada), en cas de cobrar-se de la Generalitat les estades dels refugiats anteriors al febrer.*

11 de setembre de 1937

- *S'acorda retirar de circulació els bitllets d'altres pobles que circulen pel municipi.*
- *S'acorda fer una nova emissió de cartró-moneda per valor de 1.000 pessetes.*

9 d'octubre de 1937

- *S'autoritza Martori a cobrar de la Generalitat les 3.286 pessetes per l'estada dels refugiats corresponent al mes de juliol.*
- *S'acorda fer una nova emissió de bitllets per valor de 7.000 pessetes.*

8 de gener de 1938

- *Martori retirà de la Generalitat els diners de les partides següents: 3.224 per l'estada de refugiats del mes d'agost, 3.125 pessetes corresponents al setembre i 5.384 pessetes per l'octubre.*

26 de febrer de 1938

- *S'autoritza Martori a retirar 5.196 pessetes per l'estada dels refugiats corresponent a novembre.*

Figura 24: Exemple de bitllets que es posaren en funcionament per resoldre el problema de manca de moneda fraccionària.
Font: <https://www.todocoleccion.net/billetes-locales/billetes-locales-guerra-civil-catalunya-1-peseta-aj-pobla-claramunt~x145094060>

6.2. GESTIÓ ECONÒMICA

Gràcies a diversos documents de què disposa l'Arxiu Municipal de La Pobla de Claramunt, ha estat possible conèixer com es va dur a terme la gestió econòmica un cop es van acollir els primers refugiats. Amb la finalitat de fer més visible i comprensible aquesta gestió de què parlem, aquest apartat es divideix en les següents seccions:

1. Roba i calçat

Atesa la situació precària en què van arribar els evacuats (vingueren sense res), va ser necessària una primera despesa de productes bàsics com són roba i calçat. Així doncs, es va dur a terme a la Fàbrica de Gènere de Punt Vich, Serra i Moragrega una compra de diverses peces de roba com, per exemple, culots, jaquetes, jerseis, samarretes i caçadores entre d'altres, així com espadenyes. Cada família acollidora podia anar-hi, comprar la roba bàsica per al refugiat i portar la factura a l'Ajuntament.²¹

2. Proveïment de queviures²²

L'Hostal Robert es va encarregar d'oferir àpats i hostatge a diversos refugiats. Aquestes despeses van ser pagades una vegada que les institucions implicades en l'acollida de refugiats començaren a transferir als ajuntaments els pagaments dels subsidis a les persones refugiades. D'aquesta manera consta que el propietari de l'Hostal va rebre, d'una banda, 1.576 pessetes i, d'altra, 450.

«A J. Robert per 4 factures de manutenció de les refugiades allí estatjades, per compte i ordre del consell Municipal (1576 Ptes.)»

«A Josep Robert per menjars subministrats (450 Ptes.)»

També hi ha constància que un veí va ser remunerat per la llet que donà a una refugiada i, un altre, per diversos àpats.

²¹ A l'annex de la pàgina 84 es pot observar un exemple de factura original destinada a l'Ajuntament de La Pobla per la compra de diverses caçadores d'home l'octubre de 1936.

²² Consultar els annexos a la pàgina 85 per veure la «Relació de les quantitats pagades en concepte de refugiats».

«A Antoni Becerril, per 4 ½ litres de llet, servida a la refugiada Eugenia Bilbao (5,85 Ptes.)»

«A Joan Tarrida, per plats pels refugiats (10 Ptes.) »

Cal tenir en compte que l'hora d'arribada dels refugiats –sempre en tren–, impossibilitava el repartiment si era massa vespre.

3. Assistència mèdica²²

Es té coneixement que les necessitats mèdiques dels aixoplugats al municipi van ser ateses. Per exemple, es va produir la visita d'un metge per atendre una nena refugiada (sabem que va tenir lloc a Barcelona). Aquesta va necessitar, a més, unes ulleres; i tant la visita mèdica com les ulleres van ser abonades al veí que s'havia encarregat dels costos.

«A Josep Sabaté Tarafa, import d'un es de ulleres per la refugiada Dionisia (35 Ptes.)»

«Per una visita del metge Tarragó, a la pròpia refugiada anterior (10 Ptes.)»

4. Serveis de transport²²

Per últim, ha estat possible saber que diversos veïns també van ser gratificats per la realització de diversos viatges amb l'objectiu de gestionar l'acollida dels refugiats.

«A Isidre Murist, per viatges per resoldre assumptes dels mateixos (108,65 Ptes.)»

«A Joan Tomàs, per un viatge a Barcelona per gestionar cobro dels mateixos (50 Ptes.)»

«A Agustí Puig, per viatges amb el cotxe per assumptes dels refugiats (155 Ptes.)»

«A J. Romeu, per un viatge pels refugiats (15 Ptes.)»

7. MEMÒRIES DE L'ÚLTIM SUPERVIVENT

En Rafael Touriñán és l'únic refugiat de Toledo que resta viu; per aquest motiu, vaig decidir que mereixia un apartat del meu Treball de Recerca. Després d'una entrevista que va durar més de dues hores, vaig tenir la gran sort de saber, amb més detall, com van ser aquells tres anys que va durar la guerra; a més de conèixer la història personal d'en Rafael, qui, amb onze anys i orfe de pare i mare, va ser traslladat a Catalunya. Amb la finalitat d'aportar originalitat a l'entrevista, vaig optar per transcriure-la en forma de narració. És necessari dir que, d'aquest relat, només el primer paràgraf és resultat de la meua imaginació; la resta ha estat elaborat a partir de les pròpies paraules i vivències del senyor Rafael. I ara, us convido a gaudir d'aquesta petita biografia d'un supervivent.

Pujo les escales de casa sense dificultat, qui diria que tinc 94 anys! Em dirigeixo cap al menjador, on hi ha el televisor, m'assec al sofà, agafo el comandament i l'encenc. Surten els informatius del vespre i estan parlant de la guerra de Síria i dels milers de persones que fan tot el possible per marxar d'allà i buscar una nova llar on dormir tranquils, on protegir les seves famílies i trobar una vida semblant a la que tenien abans que comencés tot. Els records s'apoderen de la meua ment. Han passat 83 anys i encara ho recordo tot com si hagués estat ahir... La gent ja no ho recorda. És més fàcil, més còmode oblidar allò dolent i mostrar-se indiferent. Però jo no me n'oblido. Fa uns anys, no molts, ens trobàvem en la mateixa situació. I què hagués estat de nosaltres si no haguéssim rebut ajuda? ... La gent és cada vegada menys solidària, però la solidaritat és essencial en un món com aquest.

«Jo vaig néixer a Talavera de la Reina el 31 de gener de l'any 1925. Mai vaig conèixer el pare, i la mare, per circumstàncies de la vida, es va desfer de mi. La iaia, però, no ho va voler permetre, i ella —que tenia una filla si fa no fa de la meua edat— digué: «On en criï un, en criaré dos!» La iaia va tenir cura de mi fins que va morir. M'hagués agradat passar molts més anys al seu costat, però, malauradament, la vida no ho va voler així, i va haver de marxar... En aquests casos la justícia actuava. Per exemple, quan hi havia un matrimoni que no podia

fer-se càrrec d'una criatura, la justícia es cuidava de portar-lo a un orfenat. A mi em portaren a "l'Asilo". Allò era una casa, "residència" en diuen ara, i li deien "El Asilo". Estava regentat per monges i allà hi cabíem tots. Érem molts! Ara mateix no sabia dir quants, però hi havia els més petits, després els més grans i, per últim, els que ja eren nois a punt de marxar i buscar-se la vida. Les noies a part, és clar. També hi havia la "Casa-cuna", que es trobava al costat de l'Asilo. Hi havia aquests dos centres i molts convents a Toledo!

Fèiem el que feia qualsevol nen: anàvem al col·legi i més tard ens donaven un ofici. Podies ser sabater, forner... Jo vaig aprendre una mica de sabater! De moment t'ensenyaven i quan sorties d'allà podies trobar feina d'aquell ofici. Jo, però, no vaig poder fer mai de sabater.

Llavors, va esclatar la guerra i vam haver de marxar. No me'n recordo d'aquell dia. Nosaltres érem criatures i ens van dir: «¡Vamos a Catalunya!», *pues vamos a Catalunya...* Sortirem de l'Asilo i vam parar a Madrid. Allà, ens van portar a l'estació d'Atocha i ens van ficar al tren cap a Barcelona. Recordo que també hi havia l'Isabelo, son germà Vicenç, l'Ambrosio, el seu germà... I de mestres, el Manolo! De Barcelona anàrem cap a La Pobla. Només recordo que vam baixar del tren, davallarem el pont i cap a l'Hotel. Hi havia un noi amb una trompeta i *puuuuum*: «Es fa saber que han arribat els refugiats a l'Hotel Robert. Qui vulgui un nen que passi per l'Hotel!» I sí sí, hi anava la gent a buscar-ne.

L'Antonieta s'apropà a mi i em digué: «¿Quieres venir conmigo?» I jo... què havia de dir? Doncs començàrem a pujar el pont i jo pensava: «Ufff, on em porta aquesta dona?» Arribàrem a Cal Galán²³, fosc i negre. Tocarem a la porta i vàrem sentir els gossos i la Minga que deia: «Ja va!» I, al final, la Minga, amb el llum de carburo, va venir. Jo, en veure tot allò, em vaig quedar bocabadat: allò no m'agradava gaire..., em feia por! Aquella primera nit, quan vam haver sopat, algú digué: «Ara a dormir.» La Minga no entenia el castellà, jo no entenia el català... Entre els dos no en fèiem un! (No puc evitar riure!) I llavors vaig anar a dormir i, a l'endemà al matí, em va dir: «*Bueno*, ja et pots aixecar!» I jo...: «Què collons

²³ Nom d'una antiga masia, aleshores als afores del poble i avui seu de l'Arxiu Fotogràfic Municipal.

és això: “aixecar”?» I, quan em vaig aixecar, em digué: «T’has de rentar les cames.» I jo vaig pensar: «¡Esta mujer, si yo me levanto de la cama, ¡coño!, y ahora me dice que me vuelva otra vez a la cama!» I, aleshores, no vaig dir res i em vaig ficar al llit a plorar. Però, al cap d’una estona, pujà la Minga i em preguntà: «Cony nen! Xicot, encara estàs al llit?» I li vaig dir: «Oh, usted me ha dicho que me meta en la cama.» «No, no!», em contestà. I va portar una galleda d’aigua –perquè llavors no n’hi havia de corrent– em va agafar el peu, me’l va ficar dins de la galleda i em digué: «Això són les cames!» I els primers dies me’ls vaig anar passant així, com podia.

Vaig tenir la sort de no patir mai gana. La Minga tenia una taula per fer el pa i sempre hi havia alguna cosa per menjar: tall, un conill, un pollastre, una gallina...

Aviat vaig aprendre el català, no em va costar. Vull dir, no ens va costar a cap. Anàvem al col·legi amb els mestres que portàvem nosaltres i els de La Pobla amb els seus. Nosaltres anàvem amb en Manolo. M’aixecava al dematí i anava al col·legi... si hi anàvem! Depenia de què no teníem un pare ni una mare que ens digués: «Eh!» Fèiem campana! No obstant això, els mestres de Toledo sí que ens posaven a *rotllo*. No com ara, no. Érem criatures, ens integràvem a tot arreu i de seguida fèiem amistats. Ens vam fer amics amb els de La Pobla.

Al cap de pocs dies, però, van fer un grup per anar a Castellolí. I jo vaig pensar: «Ja me’n vaig d’aquí?» I allà vaig estar a Cal Garrimbes. També hi van anar l’Ambrosio i son germà, l’Isabelo i el Vicenç... I, tot i que no hi vam anar gaires, allà vam passar tota la guerra. De cal Garrimbes me’n recordo que feien de pollataires. Anàvem cap a Pujalt i cap a Calaf tot seguint les masies. A Sant Ramon feien el mercat, i allà compràvem pollastres, conills i els posàvem a les gàbies. Aleshores, anàvem en carro –fins que a Cal Garrimbes van tenir un *camionet*– pels pobles, i a un li veníem dos conills, tres, quatre...

Llavors, un dia acabà la guerra. A mi, aquell dia, no m’importava gens ni mica! Jo ja estava bé aquí, no volia marxar! Però havia de fer el que manaven els mestres, que eren els responsables de tota aquella canalla, i ens van tornar a

repatriar cap a Toledo. Jo tenia clar que tornaria, més clar que l'aigua!, perquè les condicions de vida a Catalunya eren molts diferents.

Quan vaig tornar devia tenir uns 14 vora 15 anys. Vaig anar de Toledo a Madrid i, tot i que no tenia diners per al tren, el vaig agafar, amagant-me del revisor quan el veia; i així vaig arribar a Barcelona. Primer vaig tornar a Cal Galán i, després, una altra vegada a Castellolí, a Cal Garrimbes. Aleshores, ja no hi anava com a refugiat, sinó com a mosso. Vaig anar donant tombs, tombs i tombs... A Cal Garrimbes, tenien una filla que tenia una confiteria a Barcelona i em portaren una temporada allà fins que en Joanet, el fill d'en Jaume de Cal Garrimbes, va dir: «Home, és que ara jo ja necessitaria més aquí en Rafael.», i em portaren de Barcelona cap a Castellolí un altre cop.

També havia fet de mosso a Cal Pujol²⁴ perquè, és clar, jo anava allà on guanyava més; i com que a Cal Galán em donaven poca cosa..., no sé si vuitanta o noranta pessetes cada mes! A Cal Pujol ja guanyava una mica més. Fins que un dia va venir l'Isidre, el forner, i em va dir: «Quan acabis del ball, tu i jo hem de parlar.» *Bueno*, jo vaig acabar el ball i em vaig anar a Cal Pujol més tranquil que un *xinxo*! I un dia me'l vaig trobar i em digué: «Escolta, que et vaig dir que volia parlar amb tu i t'esperava.» I li respongué: «Perdoneu, però jo no me'n recordo.» I, llavors, me'n vaig anar, també de mosso. Al vespre feia de forner, tota la nit! A l'endemà, quan es feia clar, havia de passar el carbó, havia de fer això, allò altre..., i quan acabava d'esmorzar, l'Isidre em feia agafar el carro i el cavall per anar a les Garrigues o a Plans d'Arau, on tenien vinyes. Després de dinar, a la tarda, dormia. Però això d'anar de revetlles no podia, perquè a quarts de dotze ja engegàvem el forn.²⁵ Allà ja em sembla que guanyava unes 700 pessetes al mes. Hi vaig estar fins que em vaig casar; i és que la mare de l'Isidre em va fer de padrina a la boda!

Vam agafar el tren per casar-nos. Ens havíem de casar a les vuit del dematí!, però hi havia restricció de llum i fins a les nou no ho vam poder fer perquè sinó

²⁴ La masia més antiga (s. XIV) que encara és habitada a La Pobla. Lloc de pes obligat en l'accés al castell, a peu de camí.

²⁵ Forn de pa situat a peu de carretera, propietat d'Isidre Escala i avui de la família Montañó.

no ens haguérem vist. El capellà ens va dir: «Us he de casar a les nou perquè a les vuit no ens hi veurem.», i així es va fer. Quan vam sortir de missa, vam anar a casa de l'Isidre i la Maria a veure el nen –quan va néixer jo estava allà! Era una cosa petita, petita, i per això el posaven dins d'un lletet amb cotó fluix al costat del forn, perquè estigués calent, i *goïta* ara quin *tío* s'ha fet!– i, després, vam fer un esmorzar-dinar a casa. Jo tenia 23 vora 24 anys i ella 22. Jo ja havia fet el servei militar, que em varen enviar a Vielha. Era artilleria de muntanya, és a dir, cavalls... bèsties.

Encara me'n recordo de la meva primera bicicleta! De petit, jo no en vaig tenir cap, perquè aleshores... mare de Déu!, qui tenia una bicicleta era ric! Ja érem casats i el pare de la meva dona tenia una allà penjada, amb més merda que el pal d'un galliner! La vaig despenjar, la vaig arreglar i, com que treballava a Cal Font, cap a Igualada anava jo!

I que ara diguin que a Catalunya no acollim bé... no em cap! Jo no puc dir mal, al contrari, he de dir bé, perquè jo vaig venir amb les mans a la butxaca! Llavors me'n recordo d'ella i no puc evitar emocionar-me. L'única cosa que tenia: la medalla que em vaig endur de Toledo. Vaig a l'habitació, obro el calaix de la còmoda i l'agafo. La contemplo durant uns segons. Ella ha sigut la meva companya al llarg de tota la meva vida. La medalla és una verge, la patrona de l'Asilo. Una medalla, però d'alumini eh! Cadascun de nosaltres en tenia una, però no te la podies emportar; ara bé, com que jo era una mica *diferent*... I encara la tinc! Res més! No tenia res més, perquè allà no hi havia res de res. I me la vaig posar a la butxaca i sempre me l'he guardat. I el dia que morí, ja saben, és l'única cosa que m'han de posar a la caixa: la medalla, perquè vam sortir ella i jo i no ens hem separat mai.»

A en Rafael Touriñán, el protagonista d'aquesta història i últim supervivent.

Figura 25: Rafael Touriñán, refugiat toledà (A. Vázquez)

8. APLICABILITAT DEL TREBALL DE RECERCA

Un dels objectius en la realització d'aquest treball era crear una base de dades a la pàgina web de l'Ajuntament de La Pobla de Claramunt on fos consultable la informació recollida i ordenada i que estigués a l'abast de tothom a qui el tema interessés. Seria la primera base a l'Anoia i una de les poques que existeixen a Catalunya i a la resta de l'Estat, on aquest tema no ha estat quasi estudiat. Amb aquesta finalitat, vaig redactar una carta a l'alcalde de La Pobla per proposar-li el projecte.²⁶

Malgrat que tinc constància del desig del propi ajuntament, de l'alcalde i de la regidora de Cultura de posar en funcionament la proposta, a dia d'avui encara no he rebut resposta oficial a causa del processos burocràtics²⁷ que es requereixen.

Tot i que m'hauria agradat que aquest projecte hagués sigut realitzat abans de l'entrega del Treball de Recerca per demostrar que aquest pot tenir una utilitat pública, tinc esperances que aquesta proposta finalment serà acceptada i que tota aquella gent que desitgi conèixer aquest episodi de la nostra història ho podrà consultar.

²⁶ A la pàgina 86 dels annexos es pot observar la carta lliurada amb la seva pròpia entrada a l'ajuntament de l'anomenat municipi.

²⁷ La llei de protecció de dades obliga l'Ajuntament a ser especialment curós en aquest tema.

9. CONCLUSIONS

Un cop finalitzat el meu Treball de Recerca, tinc la sort de poder dir que, en gran mesura, he pogut complir els objectius plantejats a l'inici d'aquesta recerca.

La meva finalitat principal era investigar i donar a conèixer aquesta part de la història d'Espanya; malauradament, poca gent és coneixedora del fet que milers de ciutadans espanyols varen haver d'abandonar les seves llars i buscar refugi en molts pobles catalans que, tot i el greu conflicte bèl·lic que s'estava vivint, els van rebre amb els braços oberts. Estic convençut que tot aquell qui llegeixi *Els refugiats durant la Guerra Civil a La Pobla de Claramunt* podrà adquirir coneixements sobre el tema i, per tant, puc concloure que he pogut assolir aquest objectiu.

Gràcies a diverses lectures com el testimoni de Mossèn Pere Bosch i, sobretot, a la trobada amb descendents de famílies acollidores de La Pobla i amb en Rafael Tourniñán, l'últim refugiat que resta viu aquí, he pogut satisfer el meu següent propòsit: com es va viure el conflicte des de la perspectiva de l'acollidor i la d'acollit. Així doncs, he sabut que, tot i l'evident dificultat que s'estava patint, les famílies poblitanes no van dubtar en oferir la seva ajuda a totes aquelles persones que la necessitaven. A La Pobla, mai es va deixar un refugiat sense hostatge ni sense menjar. A més, gràcies a les ajudes que institucions implicades en l'acollida de refugiats com el Govern de la Generalitat, el Govern de la República o el Govern d'Euskadi van oferir, va resultar molt més fàcil aixoplugar els desplaçats. D'altra banda, els nens orfes evacuats des de Toledo no van viure el seu trasllat amb negativitat: com a conseqüència de la guerra, no podien continuar allà on vivien i van obeir la decisió dels seus mestres de marxar cap a Catalunya, sense cap altra consideració. Les relacions entre les famílies acollidores i els refugiats va ser bastant bona. Ràpidament, els nouvinguts es varen integrar i habitar als costums dels veïns poblitans. Es va tractar d'una ajuda mútua: uns els oferien habitatge i, els altres, els ajudaven en tot allò que podien. A més, van saber superar diversos problemes com la diferència de la llengua.

Establir un llistat complet de totes les persones que van ser acollides a La Pobla, a més d'aportar el màxim d'informació possible sobre elles, ha estat el meu gran objectiu de la part pràctica. Aquest ha estat un gran repte atès les dificultats que he trobat. Per exemple, he hagut de partir de desenes de llistes de refugiats incompletes. És a dir, l'Arxiu Municipal de La Pobla disposa de llistats de refugiats, però tots ells són insuficients, ja que hi havia registres on, per exemple, només sortien els noms de vint d'ells. També he trobat diferents edats d'uns mateixos refugiats (probablement degut a canvis d'any). O bé, només he pogut trobar el nom d'un desplaçat i cap altra informació sobre ell. Tots aquests aspectes han dificultat l'elaboració d'aquest apartat; no obstant això, crec que el resultat obtingut ha estat molt satisfactori. He constatat, així mateix, que els arxius no tenen classificada ni ben conservada la documentació sobre els refugiats (cas de La Pobla) i que arxius més importants com el comarcal (ACAN) no disposen gairebé d'informació. Hi ha molta feina per fer en relació a aquest tema si no volem que caigui en l'oblit i, modestament, opino que en cada poble caldria iniciar estudis semblants.

Com bé explico a l'apartat «Aplicabilitat del Treball de Recerca» (un altre dels meus propòsits) no ha estat possible, encara, crear una base de dades a la pàgina web de l'Ajuntament de La Pobla, tot i haver enviat una carta a l'Alcaldia proposant el projecte. Hagués estat tot un plaer oferir la meua recerca a l'Ajuntament de la població esmentada no només per enriquir el meu treball, sinó també per contribuir a l'objectiu de donar a conèixer aquest període de la història. A dia d'avui sé que el retard en la resposta és degut al canvi de webs locals que està duent a terme la Diputació de Barcelona i que la proposta interessa, especialment, com a aportació per a la recuperació de la memòria històrica.

Finalment, he pogut arribar al meu últim objectiu: realitzar una recerca sense fer ús solament de la xarxa informàtica. Mai abans havia estat a un arxiu i, molt menys, havia hagut de capbussar-me en la història buscant en caixes plenes de pols; no obstant això, l'experiència ha estat totalment gratificant i ha servit per despertar el meu interès per la investigació. He après en què consisteix perseverar en la recerca, com dur-la a terme, com plantejar hipòtesis i no parar fins arribar a la verificació.

Al llarg de la realització del meu Treball de Recerca he trobat diversos obstacles. El més gran, sens dubte, ha estat l'esmentat anteriorment: el desordre dels llistats de què disposa l'arxiu poblatà. No obstant això, també hi ha hagut altres dificultats com establir quines van ser totes les institucions implicades en l'acollida de refugiats i quines van ser les seves tasques concretes, o redactar de manera clara la gestió econòmica que es va dur a terme perquè l'acollida es realitzés de la millor manera possible.

M'agradaria acabar explicant la inclusió al treball d'altres aparats que, potser, es desvien una mica del tema però que són totalment necessaris per entendre el moment de què parlem. Per exemple, una breu explicació de la Guerra Civil era necessària per comprendre que aquesta va ser la causa del desplaçament de milers d'espanyols a territoris catalans. El marc geogràfic i polític de La Pobla de Claramunt també era imprescindible per aclarir quina era la situació en què es trobava el municipi quan va oferir la seva ajuda. Així com el sisè punt de «La reacció de l'Ajuntament» serveix d'ajuda per tenir coneixement de la gestió per part de La Pobla per dur a terme l'acollida dels refugiats de la millor manera possible.

En definitiva, després de moltes hores dedicades a la realització de *Els refugiats durant la Guerra Civil a La Pobla de Claramunt*, aquest és el resultat. A nivell personal, ha estat tot un repte que he dut a terme amb molt d'esforç i amb moltes ganes. Contribuir a donar a conèixer la solidaritat que es va tenir durant el conflicte bèl·lic que potser més ha marcat a la història del nostre país ha estat tot un plaer. M'encantaria tenir l'oportunitat dins d'un temps de poder ampliar i profunditzar en aquest estudi, si bé la limitació del temps m'ha condicionat; per exemple, contemplo la possibilitat futura d'aconseguir més informació dels refugiats vinguts del nord del país: com bé esmento a l'estudi del lloc de procedència dels refugiats, la creença popular dels veïns poblatans és que tots els refugiats eren originaris de Toledo o del País Basc, i això no és cert. Però, com ja he dit, el resultat ha estat molt satisfactori i espero que, a partir d'ara, la gent tingui consciència que, en un poble de l'Anoia, durant la Guerra Civil, es van acollir més de dos-cents refugiats provinents de les zones ocupades del territori espanyol. Seria molt gratificant, així mateix, que aquest treball fos un primer pas,

als nostres pobles, per a la recuperació i sistematització de dades que s'acabaran perdent i oblidant si no desperten l'interès de joves estudiants.

10. BIBLIOGRAFIA

BARTROLÍ, M., SURROCA I. (1996) *Un temps, un home, un poble. Pere Bosch, rector de La Pobla de Claramunt*. La Pobla de Claramunt: Ajuntament de La Pobla de Claramunt. pp. 67-68.

BEEVOR, A. (2005) *La guerra civil española*. Barcelona: Circulo de Lectores.

BUXADERA, J. (1998). *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. En línia:
<http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/guerracivilcat.htm#Participació%20guerra>

CHICA, P. Els refugiats de la Guerra Civil (1936-39) a la Seu d'Urgell. En línia:
<https://www.aboriginemag.com/els-refugiats-de-la-guerra-civil-1936-39-a-la-seu-durgell/>

Generalitat de Catalunya. *Base de datos del DOGC*. En línia:
https://dogc.gencat.cat/es/pdogc_base_de_dades_del_dogc/

GÓMEZ-GUILLAMÓN, A. *Los bandos republicno y nacional*. En línia:
https://www.regmurcia.com/servlet/s.SI?sit=c,373,m,1915&r=ReP-27066-DETALLE_REPORTAJES

RIBA, J. (2002) *Guerra i postguerra a la Pobla de Claramunt (1936-1946)*. Miscellanea Aqualatensia. Núm: 10. Igualada: Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Ajuntament d'Igualada. pp. 365-418.

Sense autor especificat. *Caída de la Dictadura de Primo de Rivera*. En línia:
https://es.wikipedia.org/wiki/Ca%C3%ADda_de_la_Dictadura_de_Primo_de_Rivera

Sense autor especificat. *Dictadura de Primo de Rivera*. En línia:
https://es.wikipedia.org/wiki/Dictadura_de_Primo_de_Rivera#Antecedentes

Sense autor especificat. *Segunda República Española*. En línia:
https://es.wikipedia.org/wiki/Segunda_República_Española

Sense autor especificat. *Els refugiats a Catalunya*. En línia:
<http://www.memoria.cat/refugiats/els-refugiats-a-catalunya>

Sense autor especificat. *Guerra Civil en España*. En línia:
<https://www.donquijote.org/es/cultura-espanola/historia/guerra-civil/>

Sense autor especificat. *Guerra Civil Española*. En línia:
<https://historiaespana.es/edad-contemporanea/guerra-civil-espanola>

Sense autor especificat. *Guerra civil española*. En línia:

https://es.wikipedia.org/wiki/Guerra_civil_española

Sense autor especificat. *Setge a l'Alcàsser de Toledo*. En línia:

https://ca.wikipedia.org/wiki/Setge_a_l%27Alcàsser_de_Toledo

SERRALLONGA, J. (2010). *Els refugiats i desplaçats a Catalunya durant la Guerra Civil*. En línia:

<https://www.raco.cat/index.php/Ordit/article/viewFile/234352/316604>

TRAVESA, G. (2005). *Refugiats, desplaçats i exiliats durant la Guerra Civil Espanyola a Camprodon*. En línia:

http://www3.udg.edu/csocial/Premis_recerca/premis2006/treballs%20premiats/87_Refugiats%20desplacats%20i%20exiliats%20durant%20la%20guerra%20civi%20espanyola%20a%20Camprodon.PDF

VILLA, B. (2014). *Els refugiats de la guerra civil a Mollet del Vallès: una història per descobrir*. En línia:

http://sibhilla.uab.cat/tr/TDR_Beatriz_Villa_Anton.pdf

ARXIU CONSULTATS

Arxiu Municipal de La Pobla de Claramunt (AMPC)

Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN)

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

AFMPC (Arxiu fotogràfic Municipal de La Pobla de Claramunt)

HEMEROTECA

L'Igualadí, núm. 34, 25 de novembre de 1933. Col·lecció Trencadís. Fons local: Biblioteca d'Igualada.

Diari d'Igualada, núm. 1.383, 17 de febrer de 1936. Col·lecció Trencadís. Fons local: Biblioteca d'Igualada.

11. ANNEXOS

11.1. LA MEMÒRIA DEL POBLE

11.1.1. TAULA RODONA DE MEMÒRIA HISTÒRICA

Introducció

Dilluns 2 de setembre del 2019. Les sis de la tarda. Ens trobem a casa de la senyora Rosa Romeu que, de manera totalment desinteressada, ens ha ofert la seva llar com a punt de trobada per poder dur a terme aquesta tertúlia. Poc a poc, van arribant totes les persones a les que hem demanat participació: la Teresa, la Maria, en Jaume... Tots ells són descendents d'aquelles persones que, amb els braços ben oberts, van acollir refugiats provinents, en la seva majoria, de Toledo i el País Basc. Ells van conviure amb aquestes persones i, per tant, tenen molt a dir. Els anys, però, de vegades juguen una mala passada a la memòria... No obstant això, avui s'esforçaran al màxim per a recordar i explicar, detall per detall, com van ser aquells anys en què la solidaritat va ser un element clau.

Truquen a la porta. La Soledat ha arribat. Ja hi som tots! Ens trobem al menjador, en rotllana, mirant-nos els uns als altres. «Què en recordeu de la seva arribada?» Cadascú d'ells viatja 83 anys en el passat, exactament, al 7 d'octubre de 1936, quan els primers refugiats arribaren a La Pobla de Claramunt. Comença la taula rodona de memòria històrica.

Els testimonis

- Maria Aguilera Muray, 86 anys
- Teresa Marcual Padró, 94 anys
- Jaume Mercader Bartrolí, 88 anys
- Soledat Riba Trullàs, 95 anys
- Rosa Romeu Romaní, 82 anys
- Rosa Soteras Bartrolí, 92 anys

El record de l'arribada

Rosa S. «Vam anar a l'Hotel Robert. Hi havia una sala a dalt, on abans feien les colònies. Doncs, tots asseguts (els refugiats), i la gent anava passant i anaven triant: "Jo vull aquesta." Aquella nostra no la volia ningú perquè la pobreta no era gaire bufona. "Aquesta no!", deien. I la mare va dir "Aquesta no la vol ningú. Per què no la vol ningú? Perquè no és gaire maca? Ai, collons!" Se'n va anar cap allà i va dir "Vaig a buscar a aquella que no la vol ningú.", i llavors la mare la va prendre cap a casa.»

Maria A. «El pare la va anar a triar.»

Rosa S. «Tothom triava allà, com si fos una fira.»

Rosa S. «Dels primers, en va venir la Carmen García; i dels segons es deia... Dionisia! Però aquesta va venir amb la mare i germans.»

Rosa S. «Com si fossin aquesta colla (senyalant el grup que ens trobem allà), amb la maleta al costat. I la gent passava: "Jo aquesta.", "Jo aquella.", "Aquella no m'agrada." Aquella nostra, tothom passava de llarg perquè deien que era lletja, i la mere va dir: "Aquella no la vol ningú, doncs la vaig a buscar jo." I va anar allà i va agafar aquella nena, amb una maleta plena, que deia que allà hi duia la roba. I no hi duia res! Només hi duia una nina.»

Maria A. «Va venir una mare amb cinc filles. Una s'estava a cal Nasi, l'altra s'estava a cal Bufat, l'altra s'estava a cal Reclam, l'altra a cal Pujol i la petita, que la teníem nosaltres, amb la mare.»

Jaume M. «A casa va venir una noia bastant gran, poder era més gran que el meu germà. Martina es deia. Tampoc es va estar gaires dies.»

Teresa M. «Els primers van venir tot nens, quitxalla. Els segons van venir de dalt al nord, quan la guerra ja anava avançant i a dalt al nord ja les passaven negres i llavors ja van venir famílies: van venir mares i van venir àvies...»

Teresa M. «El meu pare va arribar amb una dona i amb una nena petitona. I sé que va dir que allà s'havia de triar i el meu pare va dir: "Jo vaig veure aquella doneta i vaig pensar mira, aquesta doneta potser farà per casa, que som pagesos en una masia, potser anirà bé. I li vaig dir que vivíem en un masia, que érem pagesos, que a veure si volia venir, que estàvem a fora del poble. I sí sí, de seguida va dir que sí." Però ella va dir: "El que jo voldria és que el que m'agafés a mi, agafés al menys la filla petita." I el meu pare va dir: "Doncs que vingui la nena i tot." I tots dos, sé, que van arribar cap a casa amb la nena.»

Rosa R. «La iaia Assumpció (la seva mare) hi va anar. I no sé el què, potser li va fer gràcia aquella nena.»

La relació amb els refugiats

Rosa S. «La relació amb els refugiats era bona, com que érem de la mateixa edat... Dormíem juntes.»

Jaume M. «Era bastant gran i poques paraules hi vaig tenir jo. No sé, es va estar, potser, un mes, i va marxar.»

Jaume M. «Devien fer el què feien a cada casa. Menjaven el què hi havia.»

Rosa S. «El que menjàvem nosaltres, menjaven ells.»

Jaume M. «Les cases que els tenien, més aviat se'ls estimaven.»

Teresa M. «Devia ser de la meua edat. Va venir amb família: la mare o bé una àvia i tot. I aquesta nena a casa s'hi estava poc! Venia, menjava i a dormir i deia, sempre, me'n recordo d'això: "Bueno, me voy ante mi madre." Com que tenia la mare allà a Cal Frare...»

Soledat R. «De rebuig, no n'hi va haver ni una mica em penso... Més aviat tothom va animar-se.»

L'escola

Soledat R. «Jo sí que hi vaig anar a l'escola amb els refugiats que hi havia per aquí. Vam anar al Casino, que es va convertir en escola. Els mestres eren els mestres dels refugiats. Hi havia el Manolo Guzmán i don Claudio.»

Teresa M. «Vam anar primer amb en Manolo Guzmán, però llavors el van demanar a files, perquè era jove. I va marxar en Manolo i va venir don Claudio. El Claudio tenia la família aquí.»

Teresa M. «Un dia en Manolo ens va fer fer una redacció: una carta dedicada a un amic. [riu] I resulta que el Peret va fer una carta i ens la va llegir abans d'ensenyar-la. I resulta que aquella carta l'enviava també a un amic i li feia saber que teníem un mestre jove i que ara anava darrere d'una noia de la Pobla. [riuen] I la canalla... Però aquestes redaccions les havies de llegir en veu alta. [riuen] I ell llegeix això... I el Manolo se'l mirava... Però va dissimular en Manolo.»

Teresa M. «El van demanar a files (al mestre Manolo) i llavors va venir en Claudio. Però el Claudio era més serio... Mira si era serio que una vegada fins i tot en Surroca va plorar. [riu] Em fa l'efecte que en Claudio era molt responsable de tota aquella gent. L'Agustín sabia molt dibuixar i de vegades a la classe feien alguna redacció i l'Agustín dibuixava. I llavors havíem de copiar el dibuix i jo me'n recordo que tots ens anàvem col·locant als pupitres i mira, jo em vaig asseure malament i vaig treure una mica les cames en fora, allò que seus malament. I llavors el Surroca i no sé qui més eren al meu darrere. Al Surroca es veu que li va faltar un llapis i es va aixecar per anar a una altra taula i ensopegà amb els meus peus i va caure, i el Claudio li va fer l'afecte que s'havia acotat i havia caigut per mirar-me les cames. I li va fote una bronca a en Surroca... I plorava... I era el gran de la classe. I jo vaig sortir: "No, no, és que jo he posat els peus malament."»

Records

Soledat R. «Nosaltres no havíem tingut cap refugiat, perquè teníem prou feina a mantenir-nos.»

Maria A. «El seu home i un altre fill es van quedar allà.»

Teresa M. «Nosaltres teníem mare i filla.»

Teresa M. «A cal Santíssim també en tenien un. El Norberto, que era geperut! Era molt geperut, i era molt pobret.»

Teresa M. «És que aquí a la Pobla, era com si fos una central de distribució. Perquè van venir i aleshores cap aquí i cap allà.»

Soledat R. «I tant que ens vam fer amigues! (ella i la refugiada de casa de la Rosa Romeu) Ella tenia un any més que jo, era ja quasi una fadrina quan va acabar la guerra. La meva relació amb ella era d'amiga, molt amiga. Ella era molt *presumideta*, molt bufona, molt simpàtica. Portava un serrellet amb un fixador d'aquell que quedava ben clavat. Tenia bon aspecte. I llavors hi havia un jove que li anava molt al darrere. I la teva mare em deia (dirigint-se a la Rosa Romeu): “Al tanto! No la deixis, no la deixis.” La pretenia un xicot que tenia molta fama de ser torero.»

Rosa R. «Es va casar embarassada, però la mama sempre li deia: “Vigila!”, perquè la veia una mica alegre. I es va casar embarassada. I li va escriure a la mama i li va dir: “Assumpció, me acuerdo mucho de lo que me decías...”»

La diferència: llengua, creences i tradicions

Teresa M. «Vam haver d'aprendre castellà.» [riuen]

Soledat R. «La Josefina va marxar parlant el català!»

Rosa S. «A casa n'hi havia una que portava un munt de polls. I sa mare se l'enduia: “Què la puc prendre una miqueta?” I anava pel carrer i s'anava per allà, aquella costa que no la veiessin, i es treia polls d'ella i els hi posava a la nena. A la mare li van dir, i la mare, és clar, se'n va anar a l'ajuntament i va dir: “Escolteu, jo vinga a matar polls i aquella noia cada dia en torna a dur.” I a aquella dona la van fer presentar, i li van dir: “Per què ho fa això? Aquella gent no volen que en

portin de polls. I va dir: “La gente que tiene salud, lleva piojos. Quien no lleva piojos, es que no tiene salud.” I li van dir: “Doncs miri, si vol portar polls, ja li portarem tota la canalla i els té a casa seva, que aquí la gent no en porta, de polls.”»

Maria A. «Paràvem taula i hi posàvem els plats, els gots... i deia: “Ah, pues nosotros así no lo hacemos...” Ells posaven la cassola o l’olla sobre la taula i tothom amb la forquilla... Tothom menjava d’aquella cassola, i l’aigua amb una gerra i tothom bevia d’aquella gerra. Això ho explicava ella...»

Fins aviat!

Teresa M. «Van marxar tots.»

Rosa S. «Al Paco el va venir a buscar sa mare. Deien que era una dona rica...»

Jaume M. «Van dir que els portaven al mateix *puesto* (el col·legi de Toledo).»

Rosa S. «A ells els van prendre, però després alguns van tornar.»

Teresa M. «Aquests refugiats, quan van venir a buscar-los, en acabat, van tornar molts. Van marxar, però com que estaven acostumats a l’ambient d’aquí, llavors van voler tornar. Van demanar feina, llavors ja eren grandets i van anar a treballar a cases de pagesos.»

Anècdotes

Rosa S. «De vegades passava un camió amb soldats i ens donaven *xuscos*, quan veníem del col·legi. I arribava a casa i li deia a la mama: “Mira, m’han donat un *xusco*!” I la mama em deia: “Ja en tenim prou de pa!”, i me’l feia portar a una casa de pobres. I jo amb aquella cosa cap allà a portar-los el pa, però com que a casa ja en teníem...»

Maria A. «Jo només me’n recordo del que deia aquella doneta: “Y qué rica es la gente de aquí, ¡ai que ricos son!”»

Rosa S. «Nosaltres vam tenir aquella nena i no va plorar mai. El que es veia més pansida... No entenia gaires coses... No li agradava gaire la manera en què cuinàvem... Mira, ens agradàven les mongetes blanques i aquella nena... “Què no t’agraden?” “Sí, pero a mi me gustan más las negras.” Li agradaven les negres... I llavors la mare va fer mongetes seques negres i deia: “Esto sí que me gusta.” I nosaltres no menjàvem res! [riu] I nosaltres dèiem: “A nosaltres ens agraden més les blanques, n’has de coure de totes dues menes!”» [riu]

Jaume M. «Érem deu amics, i hi va haver un que va trobar fusells allà a cal Tort²⁸ i ens va cridar a uns quants que sempre anàvem junts, i cap a cal Tort a buscar fusells. Potser feia un mes que havia acabat la guerra. També hi havia amics refugiats: hi havia l’Isabelo, hi havia el Pedro, el Gerardo... Vam agafar aquests fusells i els vam portar cap allà, sota el castell en una barraca, i allà teníem els fusells i cadascú n’agafava un i jugàvem. Jo també en tenia un, però no vaig tirar mai cap tiro. I un dia, el Sebastià, el Gerardo i jo vam anar cap dalt del castell i hi havia un pagès a baix i el Sebastià diu: “Vaig a veure si el toco” i el Gerardo i jo li vam dir: “Què fots animal?!” Li vam donar a entendre i no ho va fer.»

Jaume M. «N’hi havia uns quants... Aquest, el Sebastià... Treien la pólvora... Va morir d’una bomba allà vora del cementiri en un paller. I com que ell i en Joan eren amics li va dir: “Vine a ajudar-me a entrar palla.” I aquest xicot al dematí va baixar d’Igualada i com que érem allà al Casino –nosaltres jugàvem a pilota per allà–, i portava una bomba. Però aquella bomba no era de mà eh, era d’aviació... I diu: “Ara, aquesta tarda si voleu venir la descarregarem allà a l’era aquella. Aquesta bomba és d’aviació eh...” I li vam dir: “Escolta, què vols fer amb això si no n’has descarregat cap?” Bueno, li vam dir que no ho fes, que no ho fes, però escolta’m... A la tarda se’n va cap allà a l’era aquella a descarregar-la... Va quedar rebentat!, sense mà. Jo el vaig veure eh! Quan van dir... Vam anar de seguida cap allà, el vaig veure amb les tripes... Tenia tretze anys... Era més gran que jo. Va quedar desmanegat.»

Jaume M. «En van fotre sis o set a la presó (de nois refugiats) i no sé per què.»

²⁸ Cal Tort és una fàbrica de paper.

Retrobament

Rosa S. «Nosaltres vam anar d'excursió a Toledo. I ens vam trobar al refugi allà i va dir: "Jo me'ls enduré a dinar a casa." I vam dir: "No, no, que nosaltres no podem marxar de la colla". "Ah, es que me gustaria comer con vosotros." I llavors vam dir: "Doncs miri, ja li pagarem el dinar i que dini amb nosaltres." I es va quedar a dinar amb nosaltres. I a l'acabar volia que anéssim a casa seva.»

Maria A. «Els meus pares i aquesta dona amb el seu home sempre es van freqüentar després de la guerra.»

Maria A. «Els van venir a fer un viatge, i els meus pares també hi van anar allà. Tot sovint s'escrivien, i cada any per Nadal s'enviaven un dècim.»

Teresa M. «Nosaltres també el vam veure una vegada. Vam anar d'excursió a Santa Cruz de la Zarza. Aquest xicot es veia molt disminuït (el Norberto). I al veure'ns va estar content perquè amb en Joan s'avenia molt, però em fa l'afecte que ell s'havia de refiar molt de la seva germana, de la família. I va estar content!, però no ens va dir que anéssim a casa seva. Poc després, vam rebre una carta de la seva germana dient que s'havia enfadat molt amb el seu germà perquè ens volien conèixer i que no ho havien pogut fer. I després d'un temps, la seva germana ens va escriure explicant-nos que havia mort.»

Figura 26: Trobada amb descendents de famílies acollidores. Font pròpia.

11.1.2. ALTRES MEMÒRIES

Si la trobada amb persones grans de La Pobla ens va aportar testimonis de primera mà, hem tingut la sort de poder llegir les memòries de dos veïns, ja traspassats, que van deixar escrites les seves vivències. Es tracta, a més, d'un refugiats i d'una acollidora. Ambdós manuscrits ens van ser gentilment cedits per la Sra. Maria Aguilera, que va participar a la taula rodona sobre memòria històrica i va considerar que seria interessant que tinguéssim accés als dietaris.

LES MEMÒRIES DE L'ISABELO MORENO

«L'Isabelo Moreno Sánchez va néixer el 5 de novembre de 1926 a Las Herencias, Toledo. El seu pare, Nicasio, era pastor d'un ramat molt nombrós d'ovelles; la seva mare, Martina, descendia d'una família benestant. En total foren sis germans i, malauradament, la mare morí en el part d'en Joan.

El seu pare era parent del director del col·legi San Clemente d'Alcázar, municipi proper a la capital, Toledo. Era un centre d'infants orfes subvencionat per l'Estat. Davant la situació familiar, el pare va decidir internar-hi els seus dos fills grans, en Vicente i l'Isabelo. Malgrat la situació, el pare els anava a visitar sovint.

Quan va esclatar la Guerra Civil, des del pati del col·legi, els alumnes veien els bombardejos, fet que els afectà molt. Davant la situació en què es trobaven, es va decidir evacuar als 35 nens i nenes del centre. El mestre, Manuel Guzmán, era el responsable del grup. Els van portar cap a Madrid, on van agafar un tren fins a Barcelona i d'allà un altre cap a Igualada. Quan arribaren a la capital anoiencs, els van portar a l'hospital, on els dutxaren i donaren menjar. Des d'allà els van traslladar amb camions fins a l'Hotel Robert, de La Pobla de Claramunt. Les autoritats van fer una crida a les famílies poblatanes per acollir aquells infants refugiats. Un membre de la família acollidora havia de passar per l'hotel a recollir el noi o noia.

Poc temps després, alguns infants refugiats van ser distribuïts pels pobles de la comarca. En Vicente va anar a Castellolí, l'Isabelo, però, va tenir la sort de quedar-se a La Pobla, on va romandre fins que el conflicte s'acabà.

En acabar la Guerra Civil, tots els infants varen ser retornats a Toledo. En arribar allà, l'Isabelo es va posar a treballar d'hortelà, però sempre recordava La Pobla, ja que es va enamorar de les muntanyes del seu entorn. Als 23 anys, quan va acabar el servei militar, el seu pare el va deixar retornar. Va anar de mosso primer a cal Demetrio i, després, a ca la Tuies, on necessitaven algú per portar les terres després de la mort del cap de família. Allà, s'hi estigué tres anys.

Pel que fa a la resta de la família, el seu germà Vicente també retornà i conegué una noia de Castellolí. Més tard van venir el pare i tres germans (en Miguel, l'Agustín i l'Isabel), el seu germà Joan, en canvi, es va quedar a Las Herencias.

Al cap d'un temps, l'Isabelo va conèixer a la Paquita, qui va esdevenir la seva dona.»

LES MEMÒRIES DE LA NATI MURAY

«La Nati Muray Casanovas va néixer a la Pobla de Claramunt l'any 1913. Foren quatre germans: la Pepeta, la Quima, la Nati i en Jaumet.

Als 18 anys, la Nati es posà a festejar amb en Rosendo Alió, amb qui es casà el 10 de setembre de 1940.

Durant la Guerra Civil, la família de la Nati va acollir una nena refugiada de Toledo, la Carmen Rodríguez de la Fuente.

A la vigília d'entrar les tropes nacionals a La Pobla, la Nati, la Quima i la Carmen van anar a Barcelona de visita mèdica, ja que la Nati no es trobava bé. Al vespre, dormiren a casa d'una tieta d'un veí poblatà. Allà, s'assabentaren que les tropes nacionals havien entrat a La Pobla i, davant el fet, tots els membres de la família decidiren, l'endemà, marxar en tren fins a Girona amb la intenció de

passar la frontera francesa. A Girona s'hi van estar tres dies. Passejant per Figueres, la Nati, la Quima i la Carmen es trobaren amb l'Isidre i la Pepeta (pare i germana de la Nati i la Quima). El pare els va explicar que tan bon punt va saber que les tropes nacionals havien entrat a La Pobla, va agafar a la seva filla i caminant per les muntanyes arribaren a Barcelona i d'allà amb tren fins a Girona i a peu fins a Figueres. Tots volien passar la frontera, però aquí els van atrapar.

A la frontera, els policies van ordenar que les dones i la canalla pugessin en un tren; així, les tres germanes es van separar del pare i, junt amb la Carmen, començaren un viatge que durà dos dies, alimentant-se, només, de pa i aigua. Els van portar a un camp de concentració a Bueire. La Quima i la Pepeta varen conèixer una família francesa que els oferí feina de cosidores i es van alliberar del camp. Malauradament, la Nati es posà malalta i no va poder seguir els passos de les seves germanes.

Al juliol de 1939, a totes les dones del camp (recordem que encara hi estaven la Nati i la Carmen) les van fer pujar en un tren de carga sense saber el destí. Arribaren a Barcelona el 9 de juliol de 1939, on un empleat del tren els digué que les que no tenien família a Barcelona, es podrien allà. Aleshores, la Nati donà l'adreça de casa de la germana de la Mercè Juan, tieta d'un veí de La Pobla i també la del porter de la Universitat, que era fill de Toledo i familiar de la mare de la Carmen.

De l'estació del nord, les portaren amb camions al Castell de Montjuïc. L'endemà al vespre (era un dissabte), uns militars van acompanyar la Nati a casa de la germana de la Mercè Juan i la Carmen, a la Universitat.

L'endemà diumenge, en Rosendo Alió va telefonar a casa de la Mercè Juan i va comunicar a la Nati que l'aniria buscar; a més, li digué que el dilluns retornaven els nois i noies refugiats cap a Toledo.

Quan la Nati i en Rosendo es retrobaren a Barcelona, van anar a la Universitat a buscar la Carmen. Tot i que al principi no els hi volien donar, va coincidir que el tutor dels nois i noies refugiats, que ja era al grup de Barcelona destí Toledo,

es va preocupar de buscar a la nena. Finalment, la Carmen va poder pujar al tren dels refugiats i va arribar al seu lloc d'origen.»

11.2. IMATGES

Figura 27: Factura original destinada a l'Ajuntament de La Pobla de Claramunt per la compra de diverses caçadores d'home l'octubre de 1936. Font: AMPC, carpeta 541.

RELACIO DE LES QUANTITATS PAGADES, EN CONCEPTE DE REFUGIATS			
Nebre. 6	A J. Robert, per 4 factures de manutenció de les refugiades allí estatjades, per compte i ordre del concell Municipal.....	1576,--	Ptas.
Nebre. 27	A Josep Sabatés Tarafa, import d'unes ulleres per la refugiada, Dionisia.....	35,--	"
Nebre. 27	Per una visita del metge "arragó", a la propia refugiada anterior.....	10,--	"
Nebre. 29	A Antoni Becerril, per 4½ litres de llet, servida a la refugiada Eugenia Bilbao.....	5,85	"
	Per diverses assumptes dels refugiats, gestionsats pel Alcalde a la Capital.....	87,65	"
	A Isidre Murist, per viatges per desoldre assumptes dels mateixos.....	108,65	"
	A Joan Tomàs, per un viatge a Barcelona per gestionar cobre dels mateixos.....	50,--	"
	Al miranda d'Igualada, per impresos refugiats...	32,85	"
	A Joan Tomàs per despeses dels refugiats, per gestionar assumptes dels mateixos.....	29,--	"
	A Joan Tarrida, per plats pels refugiats.....	10,--	"
	A Agustí Puig, per viatges amb el coche per assumptes dels refugiats.....	155,--	"
	A Josep Robert, per menjars sumministrats.....	450,--	"
	A Joan Codul, per treballs fets pels refugiats..	22,--	"
	A J. Romeu, per un viatge pels refugiats.....	15,--	"
	Sumen.....	2587,00	
	Repartit entre els veïns que tenien refugiats.	4440,--	2022

Figura 28: Relació de les quantitats pagades en concepte de refugiats. Font: AMPC, carpeta 541.

Adrián Vázquez Rodríguez
C/ Manresa 19 1º 2ª
Vilanova del Camí
640 55 89 37
adrianvaro16@gmail.com

Vilanova del Camí, 30 d'agost de 2019

Il·lm. Sr. alcalde,

M'adreço a vostè amb la finalitat de fer-li saber que el meu Treball de Recerca de segon de batxillerat versa sobre els refugiats acollits a la Pobla de Claramunt durant la Guerra Civil. Tutoritza la recerca la professora poblatana Marta Bartrolí i amb ella he tingut l'oportunitat de fer la recerca amb els documents originals custodiats a l'arxiu municipal.

Penso que les dades de què dispenso poden ser d'interès general, tant per a les famílies que van acollir com per als refugiats i els seus descendents. És per aquest motiu que proposaria a aquest ajuntament, a vostè i a la Regidora de Cultura, la creació d'una base de dades consultable on-line, -sobre Memòria Històrica-, a la web d'aquest ajuntament. Considero que és una llàstima que la informació que tinc recollida i ordenada no pugui ser a l'abast de tothom a qui el tema interressi. L'única tasca que caldria fer seria penjar la informació en PDF a la pàgina web i que tothom pogués accedir-hi a través d'un recercador.

Resto a la seva disposició si creu que la meua proposta és factible.

Atentament,

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Adrián'.

Adrián Vázquez Rodríguez

A l'atenció de l'Il·lustríssim Antoni Mabres, alcalde de la Pobla de Claramunt

Figura 29: Carta enviada a l'Alcaldia de La Pobla de Claramunt amb la finalitat de dur a terme la creació d'una base de dades sobre els refugiats a la pàgina web del municipi.

101	Pilar Redondo	9 anys
102	Faustina Diaz	13 "
103	Cesaria Diaz	6 "
104	Sagrari Galan	15 "
105	Elicia Garcia	7 "
106	Carmen Garcia	10 "
107	Juliana Galan	15 "
108	Florencia Pozas	18 "
109	Esperança Palma	15 "
110	Ignacia Pozas	15 "
111	Marcè Garcia	15 "
112	Encarnació Martí	18 "
113	Marià Velez	14 " <i>in Calonge</i>
114	Hugo Ferrer	10 "
115	Peze Ferrer	12 "
116	Humbert Ferrer	10 "
117	Lluís Morens	15 "
118	Evarist Garcia	15 "
119	Gumersind Diaz	14 "
120	Sadurni Cerral	15 "
121	Manuel Valere	15 "
122	Norbert Martinez	14 "
123	Patrici Morens	4 "
124	Jean Garcia	5 "
125	Josép Bliserio	5 "
126	Carme Rodriguez	9 "
127	Sabina Garcia	4 "
128	Lloriga Candelo	14 "
129	Nieves Candelo	12 "
130	Carme Garcia	10 "
131	Lola Cervantes	5 "
132	Basili Gutierrez Peze	majer d'edat
133	Angel Rodrige Loba	" "
134	Manuel Guzman	" "
135	Aureli Perez Castilla	" "
136	Alfons Martin Montalbo	" "
137	Carme Agulló	" "
138	Gleria Lopez Herrero	" "
139	Julia Ferrer	" "

$$\begin{array}{r} 131 \\ 51 \\ \hline 80 \text{ nens} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 79 \\ 34 \\ \hline 45 \text{ nens} \\ 2 \\ \hline 47 \text{ nens} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 51 \\ 18 \\ \hline 33 \text{ nens} \\ 1 \\ \hline 34 \text{ nens} \end{array}$$

Pobla de Claramunt a 30 de Novembre del 1936.
 El Conceller de Defensa
 regim interior.

AJUNTAMENT DE
 COMISSIO DE
 Defensa i regim interior
 POBLA DE CLARAMUNT

Figura 30: Exemple de llistat de refugiats elaborat per l'Ajuntament de La Pobla el novembre de 1936. Font: AMPC, carpeta 541.

GENERALITAT DE CATALUNYA
CONSELLERIA DE FAMILIA I ASSISTÈNCIA SOCIAL
COMISSARIAT D'ASSISTÈNCIA ALS REFUGIATS
1939 de 15 i 16 de 1939

RELACIÓ dels refugiats de les zones de guerra

Nº d'ordre	Nom i cognoms	Data de naixement	Observacions
38	Lorena Barata	11	
39	Catalina Barata	6	
40	Antoni Barata	15	
41	Miquel Barata	16	
42	Catalina Barata	13	
43	Antoni Barata	7	
44	Antoni Barata	16	
45	Clara Barata	18	
46	Jaume Barata	19	
47	Miquel Barata	15	
48	Antoni Barata	15	
49	Alfons Barata	7	
50	Antoni Barata	10	
51	Antoni Barata	11	
52	Antoni Barata	8	
53	Antoni Barata	7	
54	Antoni Barata	6	
55	Antoni Barata	9	
56	Antoni Barata	10	
57	Antoni Barata	9	
58	Antoni Barata	14	
59	Antoni Barata	15	
60	Antoni Barata	16	
61	Antoni Barata	17	
62	Antoni Barata	18	
63	Antoni Barata	19	
64	Antoni Barata	20	

Figura 31: Llistat de refugiats on es pot observar el delicat estat en què es troben actualment els documents.
Font: AMPC, carpeta 541.

Cens de Refugiats de Guerra.

Municipi de La Pobla de Claramunt, que compta amb 1109 habitants segons darrer cens aprovat i que pertany a la Comarca d'Anoia

Relació dels ciutadans que, procedents de les Zones de Guerra, es troben refugiats a aquest Municipi.

Clasificació	I Homes	I Dones	Total
Menors de 18 anys			
de 18 a 30			
de 31 a 50			
de més de 50			
Totals			

Observacions

La Pobla de Claramunt

L'Alcalde-President del Comité Local d'Ajut als Refugiats

per duplicat a cada fulla

Figura 32: Cens de refugiats a completar realitzat per l'Ajuntament de La Pobla. Font: AMPC, carpeta 541.

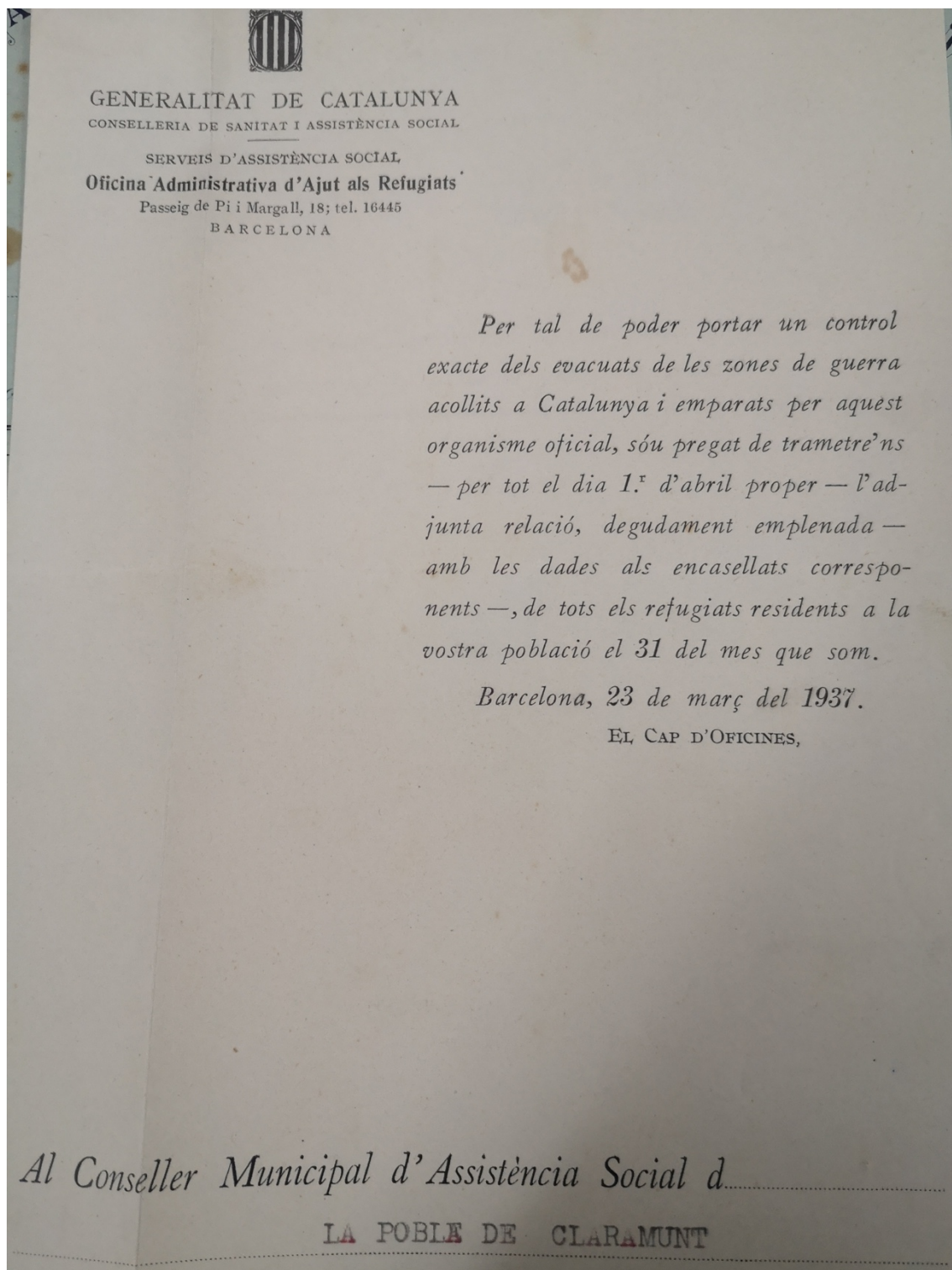

Figura 33: Carta enviada des de l'Oficina Administrativa d'Ajut als Refugiats de la Generalitat de Catalunya al Conseller Municipal d'Assistència Social de La Pobla on es demana els noms i les dades dels refugiats residents al municipi. Font: AMPC, carpeta 541.

Figura 34: Segell pro-refugiats del Comitè Central d'Ajuda als Refugiats de Catalunya.

Font: <https://www.todocoleccion.net/sellos-guerra-civil/segell-pro-refugiats-comite-central-dayuda-als-refugiats-catalunya-mh~x167582388>

Figura 35: Cartell en què s'incita a collir infants durant la guerra (1936).
Font: http://www.memoria.cat/refugiats/cartell?size=_original